

UNIVERZITA KARLOVA

HUSITSKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

Negativní vlivy na vývoj dítěte se zaměřením na problematiku rozvodu

Negative effects on child's development with focus on divorce problematics

Bakalářská práce

Vedoucí práce:

Mgr. Jana Poláčková

Autor:

Lucie Nováková

Praha 2018

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí práce Mgr. Janě Poláčkové a všem respondentům.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou bakalářskou práci „Negativní vlivy na vývoj dítěte se zaměřením na problematiku rozvodu“ vypracovala samostatně. Dále prohlašuji, že všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.4.2018

Lucie Nováková

Anotace

Bakalářská práce se zabývá negativními vlivy na vývoj dítěte se zaměřením na problematiku rozvodu. Struktura teoretické práce spočívá v upřesnění základních pojmů týkajících se rodiny. Dále negativních jevů vyskytujících se v ní a následně charakteristikou rozvodu. Praktická část zkoumá komunikaci mezi rodiči a dětmi po rozvodu, styk dítěte s rodičem, zapojení do rodinné situace, péči rodiče a názory dítěte. Metodou je polostrukturovaný rozhovor. Cílová skupina jsou mladí dospělí, jejichž rodiče se rozvedli v jejich pubescenci.

Klíčová slova

Negativní vlivy na dítě, rodina, rozvod, komunikace mezi dítětem a rodičem, rozvod v pubescenci dítěte, polostrukturovaný rozhovor,

Annotation

The Bachelor's thesis pursues negative effects in child's development with focus on divorce problematics. The structure of theory consists on defining basic terms about a family. Also negative effects occurring in family and definition of divorce. Empiric research is focused to communication between parents and children after divorce, connection of child and parent, involvement of child to family's matters, custody and child's opinions. The method is a semi-structured interview. The focus group involves young adults whose parents divorced in their pubescence.

Keywords

Negative effects on child, family, divorce, communication between child and parent, divorce in child's pubescence, semi-structured interview

Obsah

Úvod	6
I. TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Rodina a její definice	8
1.1. Funkce rodiny	8
1.2. Negativní vlivy rodiny	8
2. Rozvod.....	13
2.1 Tři stádia rozpadu manželství	14
2.2 Jak lze postupovat při rozvodu	14
3. Syndrom zavrženého rodiče.....	15
4. Formy péče po rozvodu	20
5. Rozvod z pohledu zákona.....	21
6. Vývoj dospívajícího dítěte	25
II. PRAKTICKÁ ČÁST	28
7. Cíl a metodika	28
8. Metoda výzkumu a výzkumné otázky.....	30
9. Rozhovory s respondentkami	32
9.1. Interpretace rozhovorů a jejich souhrn	40
10. Kam se obrátit při rozvodu.....	45
11. Diskuze.....	47
Závěr	48
Seznam použité literatury	51
Seznam příloh.....	53

Úvod

Tématem mojí bakalářské práce jsou negativní vlivy na vývoj dítěte se zaměřením na problematiku rozvodu. Zabývám se zde tedy nejdříve rodinou jako takovou, jak se rozděluje a jaké má funkce. Dále se zaměřuji na negativní vlivy, které se mohou v rodině vyskytnout. Hlavní část této práce ale tvoří zaměření na problematiku rozvodu. Na právní stránku rozvodu, jak lze ideálně při rozvodu postupovat, aby se celý proces urychlil a byl tak snesitelnější pro všechny strany. Zabývám se také rozpadem manželství a jeho stádií, syndromem zavrženého rodiče, který může vyescalovat při nevhodném chování jednoho z rodičů vůči druhému a také vůči dítěti.

Popsané zde jsou i formy péče po rozvodu a také se zaměřuji na vývojové charakteristiky dítěte ve starším školním věku v sociální, kognitivní a emocionální sféře. Tzn. mezi 10-11 rokem do 15 ti let věku a to z důvodu mé praktické části, kdy mojí cílovou skupinou jsou již dospělí lidé ve své mladé dospělosti tzn. 18 – 25 let věku, kteří právě ve starším školním věku prožili rozvod svých rodičů. Starší školní věk jsem si vybrala z důvodu přechodu dítěte do pubescence a změn, které tento věk přináší, resp.:změn chování dítěte vůči rodiči a měnící se přístup rodiče k dítěti. Tyto změny jsem se snažila zachytit v komunikaci v období rozvodu mezi rodiči a dítětem. Je zřejmé, že u každého z důvodu individuality vývoje budou odchylky, ale pokusím se soustředit na společné prvky. Toto neplatí pouze u dětí, ale i u rodičů – kdy se může lišit vnímání dítěte jako „dítěte“.

Druhá podmínka mé cílové skupiny byl současný věk 18-25 let. Tento věk jsem si vybrala z dvou důvodů. První je větší nadhled člověka na celou událost rozvodu a zároveň ne tak vzdálenou. A ten druhý spočívá v ustálení a v jisté dospělosti v tomto věku. V polostrukturovaném rozhovoru se tedy zaměřuji na komunikaci mezi rodiči a dětmi během rozvodu, na to, jak probíhala, jak často a zda li problémově. Dále na péči, ve které dítě zůstalo (střídavá, výhradní, péče obou rodičů či péče jiné osoby). Na styky s rodičem, který odešel z domácnosti v době po rozvodu, jak vidí dítě rozvod zpětně a do jaké míry zapojili rodiče dítě do rodinné situace.

Tímto posledním bodem myslím např.: zda li se rodiče podělili o důvod rozvodu, zda si promluvili s dítětem o tom, jak často a kdy by mu vyhovoval styk s druhým rodičem a do jaké míry jeho sdělení vzali v potaz právě z důvodu věku dítěte. Z těchto polostrukturovaných rozhovorů byly vytvořeny případové studie, které jsem poté porovnávala podle výzkumných otázek. V této práci je použit polostrukturovaný rozhovor,

tedy metoda kvalitativního výzkumu právě z důvodu individuality každého dítěte, kterou už jsem zmínila výše a která by byla v kvantitativním výzkumu nepostižitelná. Přínosem této práce jsou právě případové studie, kdy je možné seznámit se s deseti rozdílnými popisy lidí (dětí), které by mohli sloužit jako příklad toho, jak s dítětem postupovat při rozvodu, čemu se vyvarovat a jak dětem celou situaci co nejvíce ulehčit.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina a její definice

„Rodina bývá charakterizována především z hlediska svého postavení ve společenském systému, dále pak z hlediska vazeb, sociálních funkcí a základních sociálních procesů, které v ní probíhají.“¹ Jedná se tedy o malou skupinu osob, které jsou navzájem spojeny manželskými, příbuzenskými nebo jinými obdobnými vztahy a zvláště společným způsobem života.

Má pro dítě nezastupitelný význam, má rozhodující vliv na rozvoj jeho osobnosti, v tělesné, duševní i sociální oblasti. Dítě si osvojuje vzorce chování, návyky, dovednosti, které jsou potřeba k jeho orientaci ve společnosti a v budoucích vztazích. Dítě si utváří obraz světa, díky tomu, jakým způsobem mu rodiče předkládají realitu a jak ho do ní uvádějí.² Poskytuje zázemí ke společenské realizaci, je zdrojem specifického systému hodnot. Formuje jedince v průběhu jeho vývoje, je nositelem společenských rolí a identity.³

Muž, žena dítě se označují jako nukleární rodina. Ta by si měla zajišťovat základní potřeby svým členům jako jsou biologické potřeby, psychické a sociální, jako např.: solidarita, pocit jistoty a bezpečí, ochranu, lásku, podporu a přijetí.

1.1. Funkce rodiny

- Reprodukční – plození potomků
- Ekonomická – hmotné zajištění členů rodiny
- Socializační – učí děti zařazovat se do dané společnosti a kultury
- Emocionální – zajišťuje citové zázemí pro své členy⁴

1.2. Negativní vlivy rodiny

Rodina jako instituce má pro člověka nenahraditelný význam. Příčiny vzniku sociálně patologických jevů jsou podmíněny různými bio-psycho-sociálními faktory, negativní působení rodiny na člověka má však zásadní dopady a velmi často je příčinou těchto jevů. K řešení těchto jevů je pak zapotřebí podpory fungujícího rodinného zázemí,

¹ *Děti a jejich problémy: sborník studií.* Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005-^{^^^}, str. 15

² *Děti a jejich problémy: sborník studií.* Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005-^{^^^}, str. 16

³ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení.* 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, str. 156

⁴ *Děti a jejich problémy: sborník studií.* Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005-^{^^^}, str. 15

bez kterého se nalézá jen těžko. Následují druhy problémů, které pro rozvoj poruch chování (a následné problémy v sociálních vztazích) mají zásadní význam.

Funkční

je zde zajištěn dobrý vývoj dítěte, ve společnosti se týká většiny

Problémová

objevují se závažnější poruchy některých nebo všech funkcí, ale vážněji neohrožují vývoj dítěte či běh rodiny. Ta je schopna si problémy vyřešit svépomocně či jednorázovým zásahem zvenčí.

Dysfunkční

vyskytují se vážné poruchy některých či všech funkcí. Hrozí poškození rodiny či vývoje a prospěchu dítěte. Rodina problémy není schopna zvládnout sama a vyžaduje se pomoc zvenčí – sanace rodiny.

Afunkční

rodina přestává plnit svůj úkol a zásadním způsobem škodí dítěti či ohrožuje v existenci. Sanace rodiny je v tomto případě bezpředmětná. Dítěti pomůže umístění do náhradní rodinné péče.⁵

Může se tedy stát, že se rodina stane sama o sobě zátěží, což může vést ke vzniku a rozvoji psychických problémů a dále pak sociálně patologických jevů. Je ohrožen psychosociální vývoj a fungování všech členů rodiny, zejména dětí. Následuje výčet nejzávažnějších problémů, které jsou pozorovatelné u osob s poruchami chování a problémy v sociálních vztazích:

Problém dysfunkce až a funkce rodiny – zejména, když je spojen s deprivací

Problém anomální osobností rodičů – ty se nechtějí, neumějí či nemohou pečovat o své dítě z různých důvodů

Nemohou

to může souviset například s přírodními podmínkami (katastrofy), situací ve společnosti (chudoba aj.) nebo situací v rodině (invalidita, nemoc, úmrtí aj.)

Neumějí

⁵ *Děti a jejich problémy: sborník studií*. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005-^^^, str. 18

rodiče nedokáží zajistit přiměřený vývoj dítěte a uspokojení základních potřeb. Příčinou může být nezralost rodičů, mimořádná situace se kterou se nedokáží vyrovnat (mimomanželské dítě nebo třeba handicapované dítě). Částečně se do této kategorie dá zařadit i situace dětí, jejich rodiče se rozvádějí či rozvedených rodičů, kteří nevědí jak postupovat při konfliktu, popř.: dětem ubližují a používají je jako nástroj vůči druhému rodiči. Popř.: situace kdy se rodič o své dítě nemůže starat, protože je mu v tom zabraňováno druhým rodičem.

Nechtějí

při poruchách osobnosti rodičů, kteří neplní své povinnosti. Chybí zde zájem o dítě, neposkytují potřebnou péči, může se stát, že je i opustí. Péče je nedostačující, škodlivá či žádná. Dítě je zanedbáváno v psychické i somatické oblasti.

Starají se nadměrně až hyperprotektivně – vede k rozmazlování. Mezi důsledky patří nesamostatnost a nedostatek respektu k jiným lidem.

Problém úplnosti rodiny, náhradních rodičů, náhradní a ústavní výchovy

Pokud jde o ústavní péči, problém je zde v častém střídání ošetřovatelů. Dalším problémem spočívá v obtížném vytvoření trvalejšího pouta a vztahu dítěte a osoby, která o něj pečuje, kdy má pečovatelný navíc jen nejasnou zodpovědnost za vývoj a výchovu dítěte. Tato péče nemůže plně nahradit emocionální funkci za rodinu. Dalším problémem je zakončení péče v 18 ti letech, kdy jedinec ještě není plně zralý.⁶

O ústavní péči by se dalo říct mnohé, ale zde slouží pouze jako doplnění tématu a dále se jím nechci zabývat.

Problematika týraného, zneužívaného a zanedbávaného dítěte (CAN)

Výše zmíněné problémy lze označit jako poruchy rodičovské role. Na vznik sociálně patologických jevů má vliv i funkčnost/ztráta prokreační rodiny. Ke ztrátě funkčnosti rodiny a následnému rozpadu dochází právě v souvislosti s deviantně patologickým chováním.⁷

Syndrom CAN

„Syndrom týraného, zneužívaného a zanedbaného dítěte“

⁶ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2.*, rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, str.156 - 160

⁷ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2.*, rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, str. 155-156

„Jedná se o poškození tělesného, duševního i společenského stavu a vývoje dítěte, které vznikne v důsledku jakéhokoliv nenáhodného jednání rodičů nebo jiné dospělé osoby, jež je v dané společnosti definováno jako nepřijatelné.“⁸

Je to soubor negativních důsledků nevhodného zacházení s dítětem a vznikají aktivním ubližováním či nedostatečnou péčí. Rozdílné způsoby strádání dítěte mohou vést k rozdílným důsledkům = odlišení problémů vzniklých deprivací, týráním, zneužíváním. Poškozujícím jsou ve většině případů rodiče či další členové rodiny. Jako poškozující chování se počítá i nezabránění takovému zacházení či nezastání se dítěte, kterému je ubližováno.⁹

Fyzické týrání

Všechny nepřiměřené akty násilí na dítěti jako hrubý útok s fyzickým zraněním, trvalým poškozením až úmrtím. Zahrnuje zejména nepřiměřené bití, údery rukou či nástrojem, kopání, pálení, opaření, bodné rány, trhání vlasů, dušením, odmítáním spánku či potravy, šikanováním aj.

Psychické týrání

Má negativní dopad na citový vývoj dítěte, chování, osobnost, sebehodnocení a na rozvoj interpersonálních vztahů. Vždy také doprovází fyzické týrání a sexuální zneužívání. Jedná se o nadávky, ponižování, zesměšňování, výhrůžky, vyvolávání strachu u dítěte, jeho odmítání, citové vydírání a deprivace, ale i třeba příliš velký tlak na dítě, jeho přetěžování za cílem lepších až nereálných výsledků či jinými povinnostmi či psychické týrání v souvislosti s rozvodem rodičů, kdy bývá dítě také přetíženo.

Sexuální zneužívání

Dítě je při něm vystaveno sexuálnímu kontaktu či chování, za účelem uspokojení sexuálních potřeb zneuživatelé a zahrnuje všechny formy chování se sexuálním podtextem. Zneužívajícím většinou bývá příbuzná osoba s dítětem. Dělí se na bezkontaktní, kontaktní a komerční.

Zanedbávání

Způsobuje vážnou újmu na vývoji dítěte v tělesné i duševní oblasti. Mezi hlavní formy patří neuspokojování fyzických potřeb dítěte, nedostatek jídla, oblečení,

⁸ VÁGNEROVÁ, Marie. *Psychopatologie pro pomáhající profese / Marie Vágnerová*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004.

⁹ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, str. 162

zanedbávání lékařské péče a prevence, ponechání dítěte bez dozoru, neuspokojování jeho citových potřeb či zanedbávání výchovy či vzdělávání dítěte.

Sekundární viktimizace – vzniká při vyšetřování syndromu CAN vystavováním dítěte zbytečné zátěži ve formě opakování výpovědí, obviňováním dítěte či odebráním z rodiny.

Munchhausenův syndrom v zastoupení – jedná se o předstíranou poruchu, kdy si rodič vymýšlí či zveličuje příznaky dítěte. Následují opakovaná vyšetření dítěte. Rodiči z toho plynou výhody (okolí ho lituje, pobírá dávky).¹⁰

Deprivace

výsledek životní situace, kdy dítěti nejsou uspokojovány jeho základní psychické potřeby v náležitě míře a po určitou dobu.¹¹

V normálních rodinách bývá zdrojem pocitu jistoty a bezpečí, sounáležitosti a lásky a prožitku bezpečného citového vztahu především matka (její kompenzace se nejeví jako dostačující). To je základem pro vnitřní vyrovnanost, jistotu a schopnost udržování a navazování pozitivních trvalých vztahů jak k okolí, tak k sobě samému.¹²

Psychická deprivace - citová, emocionální, můžeme ji definovat jako „*neuspokojování potřeb citové jistoty a bezpečí v dostatečné míře a po dostatečně dlouhou dobu*“¹³ a projevuje se absencí stabilních a spolehlivých citových podnětů mateřskou osobou, která nejeví o dítě zájem.

Stav, kdy dítě strádá v citové oblasti, nicméně po ostatních stránkách je zajištěno (materiální, sociální zabezpečení) se nazývá citová subdeprivace. Tento stav je mírnější nežli deprivace, je hůře odhalitelný a u nás častější.

¹⁰FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, str. 158-163

¹¹ MATĚJČEK, Zdeněk, Jiří DUNOVSKÝ a Zdeněk DYTRYCH. *Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě*, str.87-95

¹² FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, str. 163

¹³ FISCHER, Slavomil a Jiří ŠKODA. *Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení*. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014, 163

2. Rozvod

§ 755

(1) Manželství může být rozvedeno, je-li soužití manželů hluboce, trvale a nenapravitelně rozvráceno a nelze očekávat jeho obnovení.

(2) Přesto, že je soužití manželů rozvráceno, nemůže být manželství rozvedeno, byl-li by rozvod v rozporu

a) se zájmem nezletilého dítěte manželů, které nenabylo plné svéprávnosti, který je dán zvláštními důvody, přičemž zájem dítěte na trvání manželství soud zjistí i dotazem u opatrovníka jmenovaného soudem pro řízení o úpravu poměrů k dítěti na dobu po rozvodu, nebo

b) se zájmem manžela, který se na rozvratu porušením manželských povinností převážně nepodílel a kterému by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma s tím, že mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství, ledaže manželé spolu již nežijí alespoň po dobu tří let.

(3) Mají-li manželé nezletilé dítě, které není plně svéprávné, soud manželství nerozvede, dokud nerozhodne o poměrech dítěte v době po rozvodu manželů.¹⁴

Rozvodu předchází různě dlouhá krize během manželství. Projevuje se zde nepřátelství střídáno pokusy o usmíření a už během této krize se manželé mohou jevit jako nevypočitatelní, neschopní jednoznačného postoje. Největším stresem je pak samotné rozvodové řízení. Každý rozvod má stránku *ekonomickou, právní a osobní*. Představuje až léta zátěže pro všechny zúčastněné. Ještě 6 let po rozvodu se s ním třetina žen a pětina mužů psychicky vyrovnává. U dětí je psychické zpracování rozvodu procesem trvajícím rok až dva.

Zbývá rodina - tvořená u nás skoro ve všech případech ženou a jejími dětmi zpravidla zchudne. O tom, kdo bude vychovávat děti po rozvodu u soudu u nás většinou rozhoduje předpoklad, že žena je lepší a důležitější vychovatel než muž, přestože výzkumy prokazují, že přítomnost otce v rodině zlepšuje školní výsledky synů a dcer, a u synů je významnou zábranou kriminálního chování v dospívání a následně v dospělosti. Všichni účastníci rozvodu něco ztrácejí – dospělí ztrácejí partnera, děti ztrácejí stálou přítomnost otce (matky), někteří účastníci musí změnit bydliště, ekonomické ztráty jsou pravidlem,

¹⁴ Občanský zákoník 89/2012 Sb. ve znění pozdějších předpisů

rozvedená žena je daleko více zatížena provozem rodiny, protože je na něj sama, může se negativně měnit i vztah dětí k tomuto rodiči, s nímž žijí.¹⁵

2.1 Tři stádia rozpadu manželství

1. Manželský nesoulad - snížená schopnost reagovat kompromisem na podstatné i nepodstatné hádky a rozpory. Toto stádium je časté u všech manželských párů. Ne nutně vede k zániku manželství. Pokud tento stav přetrvává, může mít špatný vliv na vývoj dítěte, které doma prožívá hádky a nejistotu z budoucnosti.
2. Manželský rozvrat. Tato fáze je charakteristická narušením některých z funkcí rodiny.
3. Ve většině případů vede manželský rozvrat k poslednímu stádiu, a tím je rozvod. Dochází k formálnímu ukončení rozvodu.¹⁶

2.2 Jak lze postupovat při rozvodu

„Ideální rozvod“ je ten, při kterém se bere ohled především na děti-aby byly zasaženy co nejméně a nepřetěžovaly se. Rodiče při něm před dětmi kontrolují své emoce, je mezi nimi dohodnuto, jak bude vypadat následující péče i děti a majetkové vypořádání. Dítě pravděpodobně zůstane bydlet tam, co doposud, kde má školu, kamarády a bude seznámeno s dalším průběhem.

Bylo by třeba dítěti vysvětlit situaci tzn. že už si rodiče mezi sebou nerozumí a nechtějí spolu zůstat, nicméně jim na dítěti stále záleží, mají ho rádi a zeptají se ho na názor. Přijmou jeho emoce a dohodnou se na nejlepším možném plánu pro dítě. Dítě poté řekne pracovníkovi OSPOD svůj názor, který je při nesporném rozvodu pouze formalitou - dítě řekne to, na čem se dohodli rodiče. Úprava péče pak zabere minimum času stání u soudu či k němu ani dojít nemusí. Rodiče si nadále předávají důležité informace o dítěti jako je zdravotní stav, prospěch ve škole, kroužcích, návštěvách atd.¹⁷

Děti se s rozvodem mohou vypořádat relativně dobře za předpokladu, že nejsou ovlivňovány či popouzeny, mají pocit bezpečí a silnou citovou vazbu alespoň na jednoho z rodičů. Může také pomoci opora z okolí, která není zatažena do sporů a hádek.¹⁸ Ohledně

¹⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Rodina jako instituce a vztahová síť*, Praha: Sociologické nakladatelství, 2003, str.132-135

¹⁶ MATĚJČEK, Zdeněk a Zdeněk DYTRYCH. *Krizové situace v rodině očima dítěte*, str.39-40

¹⁷ KNETLOVÁ, Zlata. *Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě*, str. 25-26

¹⁸ NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, str.97

věku dítěte – nejvhodnější věk dítěte pro rozvod nenajdeme, ale nejsložitějším obdobím pro vyrovnání se s rozvodem je věk od 9- do 12 ti let věku.¹⁹

3. Syndrom zavrženého rodiče

„*Syndrom sám byl v České republice do roku 1966 znám jen velice málo, a do až do doby kdy ministerstvo práce a sociálních věcí vydalo metodickou publikaci Syndrom zavrženého rodiče* „ (zkrácená verze publikace R. Gardnera).²⁰

V jakémkoli sporu je rodič, který odešel z domácnosti v nevýhodné situaci – ve věci styku s dítětem je odkázán na dobrou vůli rezidenčního rodiče: pokud je styk s dítětem mařen a nerezidenční rodič hledá nápravu prostřednictvím úřední intervence, pak má rodič, kterému bylo dítě svěřeno vždy možnost dítě proti němu popudit.

Instituce mu v tom nemůže zabránit. V situaci vyhrocených sporů se pak rozvíjí syndrom odcizeného rodiče různé intenzity, který podle Gardnera se vyskytuje u téměř 90%

případů vleklých opatrovnických sporů. Téměř každé druhé dítě má vypěstován k jednomu z rodičů více či méně hostilní vztah (většinou k otci), případně se od něj odvrací vůbec.²¹

Kritéria syndromu zavrženého rodiče:

1. Nenávistná kampaň za degradaci rodiče: Dítě jeví silnou nenávist k rodiči, na otázání řekne jeho záporné charakteristiky. Pozitivní emoce jsou potlačeny.

2. Slabé, banální, neodůvodněné či absurdní zdůvodňování nenávisti a odporu k zavrženému rodiči nebo nechuti ke styku s ním.

3. Nepřítomnost ambivalence (černobílé hodnocení rodičů) : normální dítě většinou hovoří o dobrých i negativních povahových vlastnostech otce a matky. Odcizené dítě programujícího rodiče nekriticky přijímá a zavrženého pouze kritizuje.

4. Fenomén nezávislého názoru („*vyhlášení nezávislosti*“): Děti zasažené syndromem zavrženého rodiče často říkají, že nechutí stýkat se s druhým rodičem je jejich vlastní nápad. Vsugerované lži samostatně rozvíjejí. Programující rodič tuto skutečnost rád zdůrazňuje před těmi, kdo rozhodují o styku s dítětem.

¹⁹ NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, str. 95

²⁰ KNETLOVÁ, Zlata. *Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě* str.32

²¹ Česká a slovenská Psychiatrie 2007;103(3): 131 -135

5. Reflexivní podpora programujícího rodiče v rodičovském konfliktu: Při diagnostických či terapeutických sezeních dítě postižené syndromem zavrženého rodiče souhlasí reflexivně, bez zaváhání a automaticky se vším, co říká programující rodič. Nečeká na protiargument rodiče zavrženého nebo ho zcela ignoruje, nevidí, neslyší. Dětská kritika vůči zavrženému rodiči bývá i silnější a emotivnější než kritika programujícího rodiče.

6. Nepřítomnost pocitu viny: Děti zasažené syndromem zavrženého rodiče nezakoušejí žádný pocit viny nad tím, že zavržený rodič trpí a ignorují jeho emoce. Např. za jeho dary nejsou vděčné.

7. Vypůjčené scénáře (papouškování) signalizují velkou pravděpodobnost syndromu zavrženého rodiče: Z kontextu dětských obviňování zavrženého rodiče a z jejich obsahu je patrné, že byly sdělovány programujícím rodičem, dítě je vyslechlo a teď je opakuje. Tyto obvinění obsahují výrazy a obraty, které děti daného věku ještě nechápují či nepoužívají. Mnohá jsou stejná s obviněními programujícího rodiče.

8. Rozšíření nepřátelství: Averze se rozšiřuje i na členy původní rodiny zavrženého rodiče, to způsobuje bolest zejména prarodičům dětí, kteří se stále zajímají o svá vnoučata a mají je rádi.

Diagnostiku zavrženého rodiče podporuje/potvrzuje přítomnost těchto typů chování a vztahů:

- Komplikace v době styku se zavrženým rodičem
- Nepřátelské chování vůči zavrženému rodiči během styku (pokud se nějaký styk uskuteční).
- Citová vazba k rodiči, který programuje: čím patologičtější je vazba na programujícího rodiče, tím závažnější je syndrom zavržení druhého rodiče.
- Vztah k zavrženému rodiči byla před jeho zavržením dobrý.

Vylučujícím kritériem syndromu zavrženého rodiče je oprávněné zavržení rodiče. Protože syndrom zavrženého rodiče se rozvíjí v situaci, kdy spolu rodiče bojují, je zřejmé, že je často obtížné toto kritérium použít dostatečně spolehlivě. Podle intenzity uvedených symptomů rozlišuje Gardner syndrom zavrženého rodiče na :

- mírný
- středně těžký

- těžký

Kromě mírné formy jsou obvykle přítomny všechny symptomy, proto není obtížné syndrom rozpoznat. Při terapii syndromu zavrženého rodiče a při rodinně-psychotherapeutické práci chybí základní podmínky (náhled a motivace) u programujícího rodiče, proto je nutná podpora ze strany příslušných orgánů (odborní sociální péče, soudy). Za nejúčinnější terapeutickou možnost je považováno omezení vlivu rodiče, který dítě programuje a to v důsledku soudního rozhodnutí.²²

Jednoznačné diagnostikování "syndromu zavrženého rodiče" je jen výjimečné. Lepším popisem dynamiky vztahů u rozvrácené rodiny je vhodnější "syndrom odcizeného rodiče" který je přiměřenější než "syndrom zavrženého rodiče".

Syndrom se rozvine při nevhodném rozpoznání manipulace ze strany rodiče a není s ní efektivně pracováno. V rozvinutí od středního až těžkého stupně SZR se nutno spolupracovat s odborníky jako OSPOD, soudců, soudních znalců atd. Bez zásahu je nemožné situaci změnit.

Čím kratší dobu je dítě vystaveno sporům – tím větší je šance zjistit jeho svobodný názor na situaci. Manipulátor nebere ohledy na dítě a jeho potřeby. Dítě je delší dobu bez kontaktu s druhým rodičem. Manipulace se pozná až při kontaktu s celou rodinou. Pokud k manipulaci dochází dlouhodobě, může u dítěte docházet k rozvoji psychických obtíží.²³

Následky rozvodu pro dítě

Pro dítě představuje konflikt mezi rodiči hrozbu – jde totiž téměř vždy o konflikt dvou nejdůležitějších osob v jeho životě.

Pokud je dítě nuceno stavit se na stranu jednoho rodiče, je tím nabádáno, aby ignorovalo druhého – přestože ho předtím respektovalo. Nebo je li nuceno dělat něco, co ví, co bude druhým rodičem vnímáno a možná i opětováno negativně, je tím poškozen vztah mezi ním a klíčovým dospělým a současně pocit jeho vlastní hodnoty. Vytváří se u něj „defektní“ model, který se odráží i v očekávání od ostatních lidí. „*Je nesnadné se na někoho spolehnout, je logické očekávat další zranění a předem se proti nic bránit*“²⁴

²² Česká a slovenská Psychiatrie 2006;102(1): 7 -12

²³ KNETLOVÁ, Zlata. *Či je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě* str. 32

²⁴ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, str. 25-28

Děti se mohou uchýlit ke „strategii přežití“- náklonnost více dostupného rodiče – soud většinou svěřuje do péče dítě právě jednomu rodiči – se snaží získat tím, že se ztotožní s jeho názory a postoji. Starší děti se pak mohou spíše stáhnout do sebe a řešit jiné záležitosti než spor pomine.²⁵

Mezi následky patří: stres, strach, úzkost, smutek, pocit vlastní viny za rozvod, poruchy spánku, poruchy soustředění, agresivní zlobení v přítomnosti i nepřítomnosti rodičů, odmítání poslušnosti, psychosomatické potíže, zhoršení prospěchu a chování ve škole.

U větších dětí pak únikové reakce jako záškoláctví, požívání alkoholu a drog, útky z domova, sebepoškozování, delikventní chování. Jak dítě vnímá rozvod a jak se vyvine jeho stav je také dáno vztahem mezi ním a pečujícím rodičem a temperamentem, rozumovými schopnostmi, schopnostmi zvládat stres a dalšími faktory.²⁶

Výzkumy také ukázaly, že děti z neúplných rodin dávají přednost fantazijním představám o svém příštím životě či zaměstnání, bývají to ale častěji průměrní žáci. Děti z úplných rodin se spíše drželi při zemi a zmiňovali zaměstnání, jako jejich rodiče.²⁷

Chlapci reagují především smutkem, neuroticky či poruchami chování, dívky mají potřebu proti rozvodu bojovat.²⁸

Následky podle věku:

0-2 roky: hrozí předčasný porod, nízká hmotnost porodní hmotnost, opoždění ve vývoji i např.: problémy dítěte s pohlavní identitou

3-5 let: regrese, poruchy chování, objevuje se separační úzkost, výrazné změny nálad.

6-11 let: psychosomatické poruchy, deprese, hněv, pocit ztráty, zhoršení prospěchu, stud a vina.

12-18 let: osamělost, nejistota, pocit zklamání, deprese, vina, selhání, delikvence, promiskuita, strach z budoucnosti²⁹

²⁵ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, str. 25-28

²⁶ MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, str. 25-28

²⁷ NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, str. 98

²⁸ NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, str. 97

²⁹ NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, str. 99

Rozvodem nejvíce trpí děti, které jsou ovlivňované vůči jednomu rodiči, děti bez podpory z okolí, děti, které žijí po rozvodu s rodiči, kteří se vzájemně nemohou vystát nebo ty, které byly svědky násilí mezi rodiči.

Ve výchově dítěte hrozí dva extrémy – na jedné straně může dítě trpět nedostatkem lásky a péče, protože rodiče se zaobírají pouze svými problémy a na druhé straně je to přílišná ochranná kontrola dítěte, spojená s jeho ovládním.³⁰

Jak děti nezatahovat do rozvodu:

- Nepoužívat dítě jako figurku – spory v manželství jsou mezi rodiči dítěte, to za ně není nikdy zodpovědné – nezatahovat dítě.
- Nemluvit o druhém rodiči špatně – očerňování rodiče před dítětem je nevhodné a způsobuje pouze další negativní pocity u dítěte
- Nevyužívat dítě jako posla – rodiče musí sami najít způsob jak komunikovat, ne doptávat se dítěte.
- Nepromítat bývalého partnera do dítěte – věty „jsi přesně jako otec“ mohou u dítěte vzbuzovat strach, že ho v budoucnu rodič zavrhne.
- Nesnažit se bránit dítěti stýkat se s druhým rodičem – pokud zde není strach o bezpečí dítěte, a pokud je to v nejlepším zájmu dítěte, měl by rodič podporovat vznik pouta mezi dítětem a druhým rodičem
- Kritika druhého rodiče před dětmi – škodlivá, kontraproduktivní
- Zatěžování dítěte tajemstvími – malé děti ho neudrží, u větších bude problém s udržením rovnováhy a loajality mezi soupeřícími rodiči.
- Nacvičený rozhovor s dítětem, kterým musí projít – odborníci jsou schopni odhalit nacvičené odpovědi dítěte, mladší děti se i snadno prozradí – např.: čím byli upláceny
- Neptat se dětí, s kým chtějí být – u mladších dětí je potřeba ujistit dítě o lásce k němu a o tom, že zůstanou součástí života rodičů³¹

³⁰ NOVÁK, Tomáš. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012, str.59

³¹ O'MARA, Peggy a Jane MCCONNELL. *Přirozený rodinný život*. Praha: Malvern, 2013, str 365-367

4. Formy péče po rozvodu

Tyto formy se mění v různých časových obdobích. Budeme-li se soustředit na ne tak vzdálenou historii – od poloviny sedmdesátých let se začal brát předpoklad matky, jako vhodnějšího opatrovníka dítěte za sexistický a otázka opatrovnictví dítěte se měla týkat schopností rodiče starat se o dítě – tedy aby dítě bylo v přítomnosti „lepšího“ rodiče.

To se začalo koncem sedmdesátých a začátku osmdesátých (u nás od konce devadesátých let) považovat za nerovnoprávné - ve světě se dává přednost společné péči. Ta měla představovat vhodnější a spravedlivější uzpůsobení díky přerozdělení času a odpovědnosti za dítě. Tím se rozhodnutí o péči stalo nejistým.³²

Tato situace může vést k vyostřeným sporům mezi rodiči navzájem a mezi rodiči a dítětem. Může nastat popuzování dítěte proti druhému rodiči, navádění, pomlouvání aj. Tímto chováním je pak po všech stránkách poškozeno především dítě a možnost co nejméně bolestivého řešení situace pro dítě mizí.

Potřeba rodiče ovlivnit dítě proti druhému rodiči vychází z:

- Emocionální nezralosti rodiče, který upřednostňuje svoje potřeby před potřebami dítěte
- Transgeneračního přenosu – rodič přenáší své zkušenosti z dětství na dítě
- Motivu pomsty vůči druhému rodiči
- Motivu „ochrany“ dítěte
- Obavy z pozdější ztráty dítěte (bude se mu tam líbit, nebude se chtít vrátit)
- Motivu vlastnictví a transcendence – dítě rodiče miluje – předání názoru na svět³³

³² MATOUŠEK, Oldřich. *Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny*. Praha: Portál, 2015, str. 31

³³ KNETLOVÁ, Zlata. *Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě* str. 28-29

5. Rozvod z pohledu zákona

Pramenem současné právní úpravy je občanský zákoník, zákon č. 89/2012 Sb. Je zde uveden pouze výřez, který se vztahuje k tématu a který jsem pokládala za vhodný.

Osobní styk rodiče s dítětem

§ 887

Výkon práva rodičů udržovat osobní styk s dítětem nemohou rodiče svěřit jiné osobě.

§ 888

Dítě, které je v péči jen jednoho rodiče, má právo stýkat se s druhým rodičem v rozsahu, který je v zájmu dítěte, stejně jako tento rodič má právo stýkat se s dítětem, ledaže soud takový styk omezí nebo zakáže; soud může také určit podmínky styku, zejména místo, kde k němu má dojít, jakož i určit osoby, které se smějí, popřípadě nesmějí styku účastnit. Rodič, který má dítě v péči, je povinen dítě na styk s druhým rodičem řádně připravit, styk dítěte s druhým rodičem řádně umožnit a při výkonu práva osobního styku s dítětem v potřebném rozsahu s druhým rodičem spolupracovat.

§ 889

Rodič, který má dítě v péči, a druhý rodič se musejí zdržet všeho, co narušuje vztah dítěte k oběma rodičům nebo co výchovu dítěte ztěžuje. Brání-li rodič, který má dítě v péči, bezdůvodně trvale či opakovaně druhému rodiči ve styku s dítětem, je takové chování důvodem pro nové rozhodnutí soudu o tom, který z rodičů má mít dítě ve své péči.

§ 890

Rodiče jsou povinni si vzájemně sdělit vše podstatné, co se týká dítěte a jeho zájmů.

§ 891

(1) Rodič, který má dítě v péči, a druhý rodič se spolu dohodnou, jak se rodič, který dítě v péči nemá, bude s dítětem stýkat. Nedohodnou-li se rodiče, nebo vyžaduje-li to zájem na výchově dítěte a poměry v rodině, soud styk rodiče s dítětem upraví. V odůvodněných případech může soud určit místo styku rodiče s dítětem.

(2) Je-li to nutné v zájmu dítěte, soud omezí právo rodiče osobně se stýkat s dítětem, anebo tento styk i zakáže.

Výkon rodičovské odpovědnosti po rozvodu manželství

§ 906

(1) Má-li být rozhodnuto o rozvodu manželství rodičů dítěte, soud nejprve určí, jak bude každý z rodičů napříště o dítě pečovat, a to s uvážením zájmu dítěte; s tímto zřetelem se od souhlasného stanoviska rodičů soud odchýlí jen tehdy, vyžaduje-li to zájem dítěte. Soud vezme v úvahu nejen vztah dítěte ke každému z rodičů, ale také jeho vztah k sourozencům, popřípadě i k prarodičům.

(2) Soud může rozhodnout i tak, že schválí dohodu rodičů, ledaže je zřejmé, že dohodnutý způsob výkonu rodičovské odpovědnosti není v souladu se zájmem dítěte.

§ 907

(1) Soud může svěřit dítě do péče jednoho z rodičů, nebo do střídavé péče, nebo do společné péče; soud může dítě svěřit i do péče jiné osoby než rodiče, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Má-li být dítě svěřeno do společné péče, je třeba, aby s tím rodiče souhlasili.

(2) Při rozhodování o svěřeni do péče soud rozhoduje tak, aby rozhodnutí odpovídalo zájmu dítěte. Soud přitom bere ohled na osobnost dítěte, zejména na jeho vlohy a schopnosti ve vztahu k vývojovým možnostem a životním poměrům rodičů, jakož i na citovou orientaci a zázemí dítěte, na výchovné schopnosti každého z rodičů, na stávající a očekávanou stálost výchovného prostředí, v němž má dítě napříště žít, na citové vazby dítěte k jeho sourozencům, prarodičům, popřípadě dalším příbuzným i nepříbuzným osobám. Soud vezme vždy v úvahu, který z rodičů dosud o dítě řádně pečoval a řádně dbal o jeho citovou, rozumovou a mravní výchovu, jakož i to, u kterého z rodičů má dítě lepší předpoklady zdravého a úspěšného vývoje.

(3) Soud při rozhodování o svěřeni dítěte do péče dbá rovněž na právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, na právo druhého rodiče, jemuž dítě nebude svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti, dále soud bere zřetel rovněž ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem.

§ 908

Výkon povinností a práv rodičů, kteří žijí odděleně

Nežijí-li spolu rodiče nezletilého dítěte, které není plně svéprávné, a nedohodnou-li se o úpravě péče o takové dítě, rozhodne o ní i bez návrhu soud. V ostatním se ustanovení

§ 906 a 907 použijí obdobně.³⁴

Formy péče:

Svěření do péče jednoho z rodičů

Rozhodnutím o výlučné péči jednoho z rodičů se dítě svěří do péče matky nebo otce s tím, že druhý rodič má právo na styk s dítětem. Styk lze výjimečně omezit nebo přímo zakázat. Primárně je na dohodě rodičů, jakým způsobem se druhý rodič bude s dítětem stýkat. Nedohodnou-li se rodiče, nebo vyžaduje-li to zájem na výchově dítěte a poměry v rodině, soud styk rodiče upraví, případně určí i místo styku.³⁵

Výhradní péče spočívá v tom, že soud určí, s kterým rodičem bude dítě po rozvodu žít, bydlet a tedy kdo bude mít primární odpovědnost za péči a výchovu dítěte. Jeden rodič je zde primární, druhému rodiči tak hrozí „odstrčení“. Jedná se o nejčastější formu porozvodové péče.³⁶

Střídavá péče

Střídavá výchova znamená, že dítě bude svěřeno v určitém, přesně vymezeném, časovém období do výchovy jednoho rodiče a v dalším časovém období do výchovy druhého, přičemž soud musí zároveň vymezit práva a povinnosti obou rodičů v těchto střídajících se obdobích. Zákon však neřeší častost.³⁷

Nezbytným předpokladem pro možnost realizace střídavé výchovy je u dítěte školního věku zachování docházky do stejné školy a skutečnost, že bude nadále mít možnost provozovat své mimoškolní aktivity³⁸

U menších dětí je doporučeno střídání po třech dnech, aby netrpěly odloučením od druhého rodiče. Nejčastěji se pak vyskytuje střídání po jednom týdnu u jednoho a následně u druhého rodiče. Záleží na rodině a na tom, jak se rodiče dohodnou-toto rozhodnutí by mělo vycházet ze společné ochoty spolupracovat, komunikovat a nezapojovat dítě do

³⁴ Občanský zákoník 89/2012 Sb. ve znění pozdějších předpisů

³⁵ Černá P. „Rozvod, otcové a děti, Spravedlnost dětem - sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů, 2000, <http://www.iustin.cz/art.asp?art=38>

³⁶ FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 15-16

³⁷ ČERNÁ, P. *Rozvod, otcové a děti*: Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2001. s. 9.

³⁸ HRUŠÁKOVÁ, M. *Rodinné právo v aplikační praxi: Rozvod, děti, výživné*. Praha: C. H. Beck, 2000. s. 29.

vzájemných problémů.³⁹ Střídavá výchova je doporučena nejdříve od předškolního věku dítěte. Potom také není doporučena roztěkaným dětem s ADHD, dospívajícímu, který si tuto péči nepřeje – je nutno brát vážně názory dětí, které už jsou schopny posoudit situaci a vyjádřit se k ní.⁴⁰

Společná péče

Rozhodnutí o společné péči znamená, že poměry k nezletilému dítěti, případně vyživovací povinnosti, nejsou určeny. Jedná se o nevykonatelné rozhodnutí.

Společnou péči bychom doporučili tehdy, jedná-li se o spíše starší nezletilé dítě, které již nesdílí s rodiči společnou domácnost, anebo tam, kde i po rozvodu rodiče žijí ve společné domácnosti a jsou schopni spolu komunikovat a dohodnout se.

Novinkou je, že o společné péči nemůže již rozhodnout soud, ten může pouze schválit dohodu o společné péči. Jinými slovy řečeno: se společnou péčí musí oba rodiče souhlasit.⁴¹ Společná péče přichází v úvahu, jestliže rodiče žijí společně v jednom domě a tuto situace nechtějí měnit v blízké budoucnosti. Společná péče se často zavádí v situaci, kdy dítě brzy dovrší plnoletosti a rodiče se nechtějí na tak krátkou dobu soudit o výživné a o péči.⁴²

Péče osobou odlišnou od rodičů

Novinkou je výslovné právo soudu o tom, že může nezletilé dítě svěřit do péče jiné osoby, je-li to potřebné v zájmu dítěte. Půjde o výjimečné a zpravidla dočasné situace. Může se jednat o příbuzného, osobu blízkou. Mezi další formy péče patří pěstounská péče či ústavní výchova.

³⁹ FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 16-18

⁴⁰ NOVÁK, Tomáš. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především*. Praha: Portál, 2013, str. 83

⁴¹ Černá P. „Rozvod, otcové a děti“, *Spravedlnost dětem - sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů*, 2000, <http://www.iustin.cz/art.asp?art=38>

⁴² FRANCOVÁ, Marie a Jana DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. *Rozvody, rozchody a zánik partnerství*. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014, str. 21

6. Vývoj dospívajícího dítěte

Přibližně se začátkem staršího školního věku začíná období dospívání (adolescence). Dospívání začíná a pokračuje v širokém věkovém rozmezí a nezačíná a nepokračuje stejně rychle u obou pohlaví. Proto také není možné kategorizovat chronologicky změny probíhající během adolescence podle skutečného věku. Je lepší dělit dospívání podle vývoje sexuálních znaků. Podle tohoto kritéria dělíme adolescenci na tři stadia:

- časnou
- střední
- pozdní

Časná adolescence (prepuberta) je prvním stadiem puberty a zahrnuje věkové období od 10 do 13 let.

Střední adolescence (vlastní puberta) začíná obvykle kolem 14. roku života a končí 16. rokem věku.

Pozdní adolescence (vlastní adolescence) je vymezena 17. a 20. rokem života.

Psychický vývoj v časně adolescenci

Vývoj mozku a nervového systému je v podstatě ukončen obvykle kolem 12. roku. Protože věkové rozmezí časně adolescence je velmi široké, najdeme zde děti, které jsou z hlediska rozumového vývoje stále ve stadiu „konkrétních operací“ (dovedou logicky srovnávat), případně řadit různé konkrétní věci, ale selhávají, když mají uvažovat o něčem, co si nelze představit.

Někdy v období po 12. roce vstoupí dítě do stadia „formálních operací“, ve kterém je schopno práce s pojmy, které jsou vzdáleny bezprostřední zkušenosti (abstraktní pojmy), jako je např.: spravedlnost a právo. V tomto stadiu jsou již schopny si vytvářet hypotézy a jsou schopny již i zcela abstraktního myšlení. Teprve v tomto stadiu dokáže dítě domyslet důsledky svého chování, a to pouze logicky, aniž by mělo vlastní zkušenost.

Sociální vývoj

V období časně adolescence se dítě pohybuje ve třech prostředích: v rodině, ve skupině vrstevníků a ve škole. Začíná nezávislost na rodině. V této době se také nejčastěji poruší rovnováha v prostředí rodiny. S nástupem prvních známek puberty se zvětšuje

zájem o soukromí a dochází ke sporům většinou s jedním z rodičů. Pro určité napětí v rodině se adolescent začíná spíše obracet ke svým kamarádům stejného pohlaví.

Rozvíjí se schopnost smysluplného a empatického vztahu. Přátelství, které adolescent vytvoří v tomto věku, je charakteristické orientací na vrstevníky stejného pohlaví a projevuje se společnou aktivitou. To znamená, že přátelství tohoto období je relativně mělké a povrchní. To platí pro skupiny chlapců i pro skupiny děvčat.

Střední adolescence – puberta

Psychický vývoj - Rozumový vývoj pokračuje obdobně jako v předchozím odstavci.

Sociální vývoj

Adolescentovo chování ve škole, v rodině a mezi vrstevníky je také podobné jako v časně adolescenci. Pro chlapce začíná být důležitá snaha vyniknout ve skupině a být nezávislý na rodičích. Děvčata mají spíše sklony vytvářet přátelství ve dvojicích.

Puberta také mění vzájemné vztahy mezi rodiči a jejich potomky. Ve střední adolescenci vrcholí obvykle náklonnost potomka k jednomu z rodičů. To může být příčinou porušení rovnováhy v rodině. V období střední adolescence se sociální skupiny rozšiřují o členy druhého pohlaví a začínají se vytvářet dvojice.⁴³

Citový vývoj adolescenta

Citový vývoj je ovlivněn hormonálními změnami, projevuje se citová nevyrovnanost, dráždivost, a přecitlivělost. Dospívající ji prožívají velmi intenzivně a hluboce. City se dotýkají všech stránek vztahů k okolí a dávají jedinci osobitý ráz. Sociální vztahy jsou ovlivněny snahou být nezávislý, ovlivňují je však i hormonální změny. Typická je v období pubescence změna vztahu k autoritám, hlavně rodičům.

Chování k dospělým bývá charakterizováno prehlivostí, vzdorovitostí a k odmítání poslušnosti, často vznikají konflikty. Dospívající se snaží názorově odlišit od vychovatelů, své názory a síly přeceňují. Významnými se stávají kontakty s vrstevníky. Častým jevem se stává identifikace dítěte s vrstevnickou skupinou. Ta uspokojuje mnohé z potřeb dítěte, např.: seberealizace a získávání nových zkušeností. (Vágnerová, 2006).

Objevují se také snahy o připodobnění vlastnímu či skupinovému vzoru, kterým může být zpěvák, herec aj. City k sobě samému se také mění, typická je nevyrovnanost a

⁴³Stožický, František, Josef Sýkora, Prague : Charles University in Prague, Karolinum Press. 2016, str. 43-46

výkyvy v sebehodnocení. Dospívající se zamýšlí nad sebou samým, zaměřuje se také na své povahové a charakterové vlastnosti.⁴⁴

Piaget

stadium konkrétních operací (7-12 let) - dítě dokáže logicky přemýšlet v operacích, objektech, událostech; chápe stálost počtu (v 6 letech), množství (v 7 letech) a hmotnosti (v 9 letech); předměty třídí podle různých vlastností a dokáže je logicky seřadit (nejtmavší - nejsvětlejší, největší - nejmenší)

stadium formálních operací (12 let a výše) - dítě dokáže myslet logicky o abstraktních pojmech a systematicky testuje hypotézy; zabývá se abstrakcí, budoucností, ideologickými problémy

Erikson

Zručnost proti méněcennosti Věk: 6. – 12. rok, Významné vztahy: sousedství, škola Hra dítěte přechází v produktivní činnosti, vytvoří si vztah k práci a pracovním návykům. Hranice Ega zahrnují nástroje a dovednosti dítěte. U dítěte se však mohou vytvořit pocity nedostatečnosti a méněcennosti. Dítě si začíná všímat vlastních limitů a odlišností. Roste pro něj význam širší společnosti, chápe díky ní smysluplnost rolí.

Identita proti zmatení rolí Věk: 12. – 20. rok, pubescence, adolescence. Významné vztahy: skupina vrstevníků a parta. Hlavním úkolem tohoto období je vytvoření si vlastní identity. Dosavadní totožnost a vazby, na které doposud dítě spoléhalo, se vzhledem k rychlému tělesnému a pohlavnímu růstu stávají nedostačující.

I když sjednocuje všechny svoje dosavadní představy o sobě samém, vytvářející se identitě tyto dětské představy nestačí. Jedinec začíná experimentovat s vlastní osobností, testovat svoje možnosti a o sobě samém přemýšlet. Mladý člověk se dostává do psychosociálního stádia mezi dětstvím a dospělostí.

Jedinec touží být respektován společností a je pro něho důležité, co si o něm společnost myslí. Za nebezpečí tohoto období je vnímáno zmatení rolí a nadměrná identifikace se vzorem. Identita se také v krajních případech nemusí vůbec vytvořit.⁴⁵

⁴⁴ ŠIMÍČKOVÁ, ČÍŠKOVÁ, J. a kol. Přehled vývojové psychologie. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 176 s

⁴⁵ ERIKSON, E. H. Životní cyklus rozšířený a dokončený. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. Str. 128

II. PRAKTICKÁ ČÁST

7. Cíl a metodika

V teoretické části jsem se zabývala hlavně tím, co negativního může dítě v rodině a při rozvodu postihnout, jak se zákon staví k rozvodům, ale také jak by mohl vypadat ideální rozvod. V praktické části se v případové studii zaměřuji na výzkum toho, jakým způsobem rodiče jednají a komunikují se svými dětmi při rozvodu (resp.: jak to vidí právě děti) a po něm v praxi. Mojí cílovou skupinou jsou mladí dospělí (konkrétně deset žen) od 18 ti let do 25 ti let, které prožily rozvod svých rodičů ve věku mezi 11 rokem až 15 rokem, tzn. starší školní věk/pubescence. Tuto věkovou kategorii jsem vybrala hlavně kvůli faktu, že rozvod je ještě relativně „čerstvý“, ale zároveň se vzhledem k vyspělosti člověka mohl změnit jeho pohled na celou událost a je zde větší nadhled než v době rozvodu.

V polostrukturovaném dotazníku (jedná se o kvalitativní výzkum) mne zajímá, kdo dítěti sděluje informace, zdali se bere ohled na přání dítěte ohledně styku s rodičem, který odešel z domácnosti, jak moc byly děti součástí rozvodu – jak moc je do něho rodiče zapojovali, do jaké péče bylo dítě svěřeno a jak dítě v období pubescence tuto výraznou stresující změnu prožívalo a reagovalo na ní.

Je pochopitelné, že každý rozvod bude probíhat jinak a záleží jak na rodičích, tak na dítěti a jeho citlivosti, jak se s celou záležitostí vypořádá. Rozvod rodičů každopádně nese nepříznivě dítě v jakémkoliv věku a je stresující událostí pro celou rodinu, o to víc, když se dostaví komplikace jako například nespolupráce jednoho z rodičů či právě dítěte. Období právě pubescence, které je spojené s mnoha změnami dotýkajícími se všech oblastí života sebou nese i rozdílný přístup rodičů, popř. dalších rodinných příslušníků aj.

Také mne zajímalo jak – nyní již dospělí lidé vidí celou událost zpětně, jak by své chování zhodnotili teď a jak by ho změnili, čemu by se vyvarovali jak u sebe tak u svých rodičů. Přínosem této práce můžou být doporučení jak jednat a mluvit se svými dětmi v tomto problematickém věku pro právě se rozvádějící rodiče nebo se odrazit od názorů v rozhovorech.

Cíl

Cílem bylo zmapovat přístup rodičů, kteří procházejí rozvodem, k dětem ve starším školním věku (11-15 let) kdy toto zmapování proběhlo nyní už dospělými lidmi (ženami) ve věku od mladé dospělosti (18-25 let).

Charakteristika zkoumaného vzorku

Respondenty jsem našla na internetovém fóru, kdy jsem založila téma s výčtem základních informací, které musí respondent splňovat. Po odezvě jsem se s lidmi, kteří se mi ozvali, domluvila na schůzce (Praha a okolí), Sešla se s nimi a uskutečnila s nimi rozhovor, kdy jsem si odpovědi zapisovala na papír a následně přepisovala do notebooku. Na toto fórum přispívají většinou ženy v období mladé dospělosti, proto jsou respondenty právě pouze ženy.

8. Metoda výzkumu a výzkumné otázky

Metodou tohoto výzkumu je polostrukturovaný rozhovor sestavený podle potřeb výzkumných otázek:

- 1) Jsem žena/muž
- 2) Věk
- 3) Kolik Ti bylo, když se rodiče rozvedli?
- 4) Byl Ti sdělen důvod rozvodu?
 - Jestliže ano – kým, kdy a za jakých okolností?
- 5) Pamatuješ si, jaká byla atmosféra před rozvodem?
- 6) Změnila se atmosféra nějak po něm? (v dlouhodobějším měřítku)
- 7) V jaké péči jsi byl/a? (Střídavá péče, výhradní péče jednoho z rodičů, společná péče či péče jiné osoby. V případě potřeby vysvětlím rozdíly).
- 8) Jak dlouho cca proces rozvodu trval?
- 9) Jak jsi vnímal/a rozvod svých rodičů? Byl dle Tebe „poklidný“ či „bouřlivý“?
- 10) Ptal se Tě rodič/soud/pracovník OSPODu/někdo jiný - na tvůj názor ohledně častosti styku (a styku obecně) s rodičem, který odešel z domácnosti?
 - Jestliže ano – byl tvůj názor brán v potaz?
 - Jestliže ne – víš, proč tomu tak bylo?
- 11) Jak často probíhal styk s rodičem, který odešel z domácnosti? (prosím řekni, jestli ses těšil/a či ti to nevyhovovalo a jestli po čase nastala nějaká změna)

12) Měl/a jsi potřebu se k rozvodu rodičů vyjádřit?

- Jestliže ano – vyslechl Tě někdo?

13) Věk mezi 11-15 rokem je pro dítě složitý a prochází v něm mnoha změnami – máš teď jiný názor na rozvod svých rodičů, než jsi měl/a v této době? Udělal/a bys něco jinak?

- Jestliže ano, řekl/a jsi jim to?

14) Je něco, co bys chtěl/a dodat?

Formulace výzkumných otázek

Výzkumné otázky:

Jaký byl přístup k dětem v době rozvodu?

Jak vidí dítě rozvod zpětně

Jaké byly vztahy mezi rodiči a mezi dítětem a rodiči po rozvodu

Jak se upravil styk dítěte a rodiče, který odešel z domácnosti

Způsob výzkumu

Způsob výzkumu probíhal v kavárnách po Praze na základně předešlé online komunikace a domluvy. Trval cca jednu hodinu a byl zaznamenáván zapisováním na papír a následně přepisováním do notebooku.

9. Rozhovory s respondentkami

Daniela (19 let)

Daniela se rodiče rozvedli, když jí bylo 12 let. Měla podezření, že si matka našla jiného přítele a po projití jejího telefonu se o tom i ujistila. Její první reakcí byla zlost, ale po rozhovoru s rodiči a vysvětlení situace, že důvodů rozvodu bylo mnohem více, se zklidnila. Atmosféru před rozvodem hodnotí jako normální, má pocit, že v té době byla největší zátěž na rodičích a na jejich obavách, jak to ona a sestra vezmou, potom prý byla atmosféra více uvolněnější. Rozvod podle ní proběhl bez komplikací a hádek. Dobu po rozvodu si prý moc nepamatuje. Jen to, že se otec brzy odstěhoval a ony pak také. Zůstaly v péči matky, k otci chodili na návštěvy bez úpravy.

Rodiče mezi sebou měli dobrý vztah, takže nikdo nedělal problémy. Samotný rozvod probíhal hladce, k soudu se sestrou nemusely. Rozvod vnímá jako poklidný, atmosféra před ním jí přišla napjatější. Na její názor ohledně četnosti styku se jí nikdo neptal, ale nevadí jí to, kvůli stále dobrým vztahům v rodině neměla potřebu se k situaci nijak vyjadřovat (přesto dodává, že kdyby chtěla, ví, že by mohla). Otce vídaly většinou jednou či dvakrát týdně o víkendu, kvůli jeho pracovní době, v závislosti na jeho a jejich možnostech. Ze začátku se na návštěvy těšila, ale potom si otec našel novou přítelkyni, která byla hodná a vstřícná, ale otec – stále zamilovaný do matky Danieli celou situaci řešil alkoholem, díky jeho práci se však situace nezhoršila. Otec vztah ukončil a našel si nový byt, v současné době má novou přítelkyni a Daniela návštěvy vítá. Snaží se alespoň jednou týdně s ohledem na její školu koníčky atd. Jediné co by změnila je způsob zjištění celé věci, s matkou by si promluvila a nelezla jí do telefonu.

Daniela zmiňuje ovlivnění jejich vztahů rozvodem – velmi pečlivě si vybírá své přítele (bere jako plus), až úzkostně se děsí opuštění. V současné době má fungující šťastný vztah. Také zmiňuje nízké sebevědomí, ale neví, zda to má spojitost s rozvodem. Snaží se být co nejvíce v klidu a zůstat optimistkou.

Dara (21 let)

Dare se rozvedli rodiče v jejích 15 ti letech. Důvodem byla nevěra jejího otce – sdělila jí ho matka ne příliš vhodným způsobem – a to když Dara přišla ze školy, jak sama říká „přímo mezi dvěma“. Pro Daru byla situace doma před rozvodem velmi náročná, protože

matka zkolabovala a následně byla hospitalizována na psychiatrii kvůli bludům a psychóze. I po 8 letech po rozvodu nadále užívá antidepresiva. Po tomto incidentu Dařin vztah k matce znatelně ochabl. K otci zůstal vztah kladný. Kvůli matčinu zdravotnímu stavu zůstala ona i sestra bydlet u ní – tedy výhradní péče matky – aby se o ní staraly a měly ji na blízku. Rozvod vnímá jako bouřlivý a velmi emočně náročný. Sestru už dále nezmiňuje.

Vzhledem k Dařině věku jí rodiče dali jistou volnost ohledně styku s otcem – na častost styku jí tedy dali volnou ruku, aby ho mohla navštěvovat dle jejího uvážení a časových možností. Měla s ním dobrý vztah, takže probíhaly pravidelné návštěvy 1x týdně (občas on navštěvoval ji a sestru v domácnosti matky), jezdili na společné dovolené, každý den si telefonovali a povídali. Bydlel relativně blízko, takže častější kontakt byl možný až do Dařiných 22 let, kdy zemřel na rakovinu v nedožitých 45 letech. Tato událost jí velmi zarmoutila.

Říká, že neměla potřebu se k rozvodu rodičů nijak vyjadřovat, rozhodnutí jejího otce odejít z domácnosti respektovala a kvůli tomuto respektu přijala i jeho novou partnerku. Přesto uvádí, že jí to i v tomto věku (když už byla „odrostlá“, jak sama tvrdí) velmi zasáhlo a mluví o svém bloku vůči druhému pohlaví, nedůvěře k mužům a neochotě připustit si druhého člověka příliš k tělu.

Dominika (20 let)

Dominice se rodiče rozvedli, když jí bylo 11 let. Důvodem, který jí sdělila matka byla nevěra otce – našel si novou přítelkyni. Atmosféra před rozvodem byla napjatá, „dala by se krájet“ a dost stresující. Dominika jí nevnímala dobře. Ani po rozvodu však nenastaly pozitivní změny a stres u Dominiky přetrvával.

Byla ve výhradní péči matky, s tím, že otce navštěvovala 1x za dva týdny na víkend, občas až 1x měsíčně. Na návštěvy se těšila, přesto ne vždy proběhly a občas byly zrušeny na poslední chvíli. Potom se otec přestěhoval do Prahy a návštěvy ustaly, tak Dominika začala jezdit na víkendy k babičce – atmosféra doma s matkou prý nebyla příliš dobrá – snažila se odtamtud utéci alespoň na víkend. Rozvod a vše kolem něj trvalo cca 6 měsíců a vnímá ho jako bouřlivý – hlavně ze strany matky.

Ohledně častosti styku s otcem se jí nikdo neptal na její možnosti a potřeby. Má pocit – že otec chtěl jít volně dál bez starostí. K rozvodu se chtěla vyjádřit – ale dle ní by její názor

rodiče nezajímal a proto ho nikomu nesdělila. Zpětně vidí rozvod jako nevyhnutelný – otci se nediví, že odešel a že by udělala to samé. Snaží se nedopadnout jako matka, ale nerozvádí v čem přesně a co jí na matce vadí. Nic by neudělala jinak – sice prý prošla těžkou cestou, ale na jednu stranu jí rozvod posílil a vše má svůj důvod.

Eliška (23 let)

Elišce bylo mezi 10 až 11 ti lety, když se její rodiče rozvedli. Důvod jí byl sdělen až v pozdějším věku a to okrajově. Sdělila jí ho mamka ve 13 ti letech, kvůli jejímu chování (puberta) – navštěvovala otce raději (při styku pouze o víkendech se choval jinak – lépe, neřešil každodenní starosti jako učení atd.).

Před rozvodem byla dusná atmosféra, kdy matka skoro rok vařila pouze pro ně a spala s nimi v pokojíčku, s otcem nemluvili. Prý by byla raději i za nějaké hádky. V dlouhodobějším měřítku – po rozvodu – spolu rodiče komunikovali stále jen minimálně – a to při předáních. Byla tedy ve výhradní péči matky, každý pátek a každý druhý víkend u otce až do jejích 14 let, kdy se styk přerušil kvůli hádce mezi ní a otcem. Teď už ho 10 let nenavštívila (ani on se neozval) a na velkých rodinných setkáních se ani nepozdraví. Samotný proces jí přišel kratší než doba před rozvodem.

Nevnímá rozvod bouřlivě, matka se snažila vše řešit realisticky a rozumně, otec měl naopak ke každému návrhu připomínky a to jí bylo nepříjemné. Podle ní to jeho „ego snášelo špatně“. U soudu ohledně častosti styku se sestrou nebyly, ale matka se jich ptala, zdali tato častost stačí. Od otce bydlely 10 minut pěšky, takže neplánované návštěvy nebyly problémem. Neměla potřebu se vyjádřit k rozvodu – byla smutná, že spolu rodiče nejsou, ale spíše to uvítala – lepší než dusno a tichá domácnost.

Těšila na společné bydlení s matkou a sestrou. V současné době má na celý rozvod úplně jiný názor – uvítala by, kdyby se rodiče rozešli mnohem dříve (prý matka uvažovala o rozvodu už v době, kdy byla batole). Také by se tolik nezastávala otce.

Karolína (20 let)

Karolíně bylo 11, když se jí rodiče rozvedli. Důvod jí řekl otec až rok po rozvodu, ale ona tušila, že něco není v pořádku už dříve. Ve vztahu rodičů podle ní chyběla intimnost. Říká, že smát se matku viděla jen málokrát.

Po rozvodu se přestěhovaly nejdříve k babičce a poté jim matka našla nový byt. Zpětně si uvědomuje, že atmosféra po rozvodu se v mnohém zlepšila. V té době si myslela, že jí otec chybí a bude nadále chybět, ale společné nové bydlení jim přineslo klid. Byla v péči matky, kdy je otec navštěvoval bez zvláštních podmínek. Když matka měla noční, jeli k otci, a jak časem se sestrou stárly a nepotřebovaly dohled, otec se odstěhoval z města. Ještě nějaký čas ho navštěvovala – i jeho novou přítelkyni, ale to nevydrželo, odcizili se a v současné době nejsou v kontaktu.

Období před rozvodem bylo velmi dlouhé, samotný rozvod časově nedokáže určit, ale vnímá ho jako krátký. Rodiče se domluvily v klidu. Rozvodu rodičů jí bylo líto. Karolíně se zhoršily výsledky ve škole, často brečela a do toho se přidala puberta. Bývalo jí smutno při návštěvách svého starého pokoje u otce, ale díky dalším na povrch vyplouvajících informacích ohledně rozvodu a narůstajícím dluhům, kdy mu časem odpojily elektřinu a vodu a nechával je v noci samotné, začala být situace neúnosná. Také se vzrůstajícím nepořádkem a zápachem se přestávala na návštěvy těšit. Že jí návštěvy přijdou nepříjemné, matce neřekla. Nechtěla otci ublížit tím, že by ho přestala navštěvovat, ale matka situaci vytušila a návštěvy ustaly.

Ohledně styku se jich rodiče neptali na jejich názor. Otec Karolínu a její sestru nutil do střídavé péče, ale jejich matka to nedovolila. Rozvod rodičů sice nesla špatně (své emoce ventilovala pláčem a hádkami), ale zpětně vidí, že to bylo to nejlepší, co pro ně rodiče (matka) mohli udělat. Kdyby mohla udělat něco jinak – tak by vyslechla nejdříve názory svých rodičů. Jako křivdu bere nesdělení důvodu rozvodu – ale to si vyřešily v rámci rodiny – matka je chtěla uchránit toho, co je „otec zač“. Jsou dny, kdy jí otec chybí, ale při vzpomínce na to, co spolu prožili hezkého, se jí uleví.

Kateřina (19 let)

Kateřině se rozvedli rodiče, když jí bylo 13 let. Důvod jí byl sdělen až matkou v její dospělosti. Atmosféru před rozvodem vnímá jako napjatou a nepříjemnou. Ani po něm se příliš nezměnila. Byla ve výhradní péči otce – matka odešla z domácnosti.

Dokud matka bydlela ve městě, snažila se s ní trávit všechn možný čas – po jejím odstěhování se současným manželem (cca dvě hodiny cesty) se už nevidaly tak často. Kateřinu mrzelo, že s matkou nemůže trávit tolik času, přesto se za ní nechtěla přestěhovat kvůli škole, přátelům a zbylé rodině. Rozvod vnímá jako krátkou záležitost, nicméně

bouřlivou. Nepamatuje si, že by se jí někdo ptal na to, v jaké péči chce být a na úpravu styku a neví, proč tomu tak bylo.

Přesto neměla potřebu se k rozvodu vyjadřovat. Je ráda, že si jsou teď s matkou vzácnější – je ráda i za samotný rozvod. V době, kdy bydlely spolu (ještě se sestrou) se často hádaly kvůli hloupostem – tohle jejich vztah posílilo, přesto by s ní ráda trávila více času. Také Kateřinu mrzí, že s matkou nemohla být v době, kdy prodělala rakovinu. Výchova otcem jí poznamenala – chyběla jí „ženská ruka“. Otec jí nechával hodně prostoru a ona se chytla špatné party. Zpětně svých činů lituje a dodává, že otec to neměl jednoduché, vzhledem k tomu, že vychovával dvě dívky v pubertě úplně sám a že ony mu to nezjednodušovaly.

Kristýna (22 let)

Kristýně bylo 15 let, když si její matka našla nového partnera. Nejdříve si s Kristýnou promluvila o celé situaci, o tom jak by to vzala a jestli by jí vadilo, kdyby se rozvedla s Kristýniným otcem. Kristýna uvádí, že jí to v té době nepřišlo jako něco negativního, ale zároveň si nedokázala představit, jak bude vše dále probíhat. Manželství prý vnímala jako funkční, ale chyběly v něm prý podle ní projevy lásky.

Před rozvodem doma bylo dusno a ticho – otec se nechal i demonstrativně hospitalizovat do psychiatrické léčebny a dva dny o něm matka ani Kristýna nevěděli. Po rozvodu byla atmosféra mnohem horší – otec upadal do depresí a Kristýna se mu dle jejích slov snažila „pomoci“ z čehož si i ona sama odnesla následky, ze kterých se podle jejích slov ještě nevzpamatovala, přestože už s otcem nežije. Teď – 6 let po rozvodu je prý situace už o něco lepší než předtím, ale pořád špatná. Oficiálně byla v péči otce, ale dle domluvy rodičů a jí, měla být týden u matky a týden u otce - oba rodiče se s ní snažili domluvit a vyjít vstříc, kvůli jejímu věku.

Velký stres z toho, sdělovat otcí, že jede k matce a také ostych bydlet u matky v novém prostředí způsobily, že většinou jezdila pouze na víkendy. Tato situace se změnila až po 3 letech po rozvodu, kdy se z hroutila z negativního prostředí u otce, které už nezvládala. Právní stránku nevnímala, celý proces bere dlouhý cca půl roku – od doby sdělení matkou až po její odstěhování. Snažila se komunikovat s oběma rodiči a probírat s nimi své myšlenky a byla jimi vyslechnuta, přesto uvádí, že komunikace s otcem byla všeobecně velmi náročná. Jeden čas navštěvovala i psychologa. Říká, že teď po letech vidí situaci stejně – svojí matku by podpořila. Naopak u otce by trávila méně času, kvůli svým

současným psychickým potížím způsobeným podle ní pobytem u otce, které vedly k problémům ve škole a dalších sférách.

Přála by si, aby se otec dokázal odprostit od nenávisti vůči matce. Myslí, že po rozvodu je důležité, aby se rodiče soustředili na děti a byli tu pro ně a nepřenášeli na ně svoje problémy a „jak špatně se mají“ jako to bylo u ní a jejího otce.

Petra (20 let)

Petře se rozvedli rodiče, když jí bylo 15 let. Důvod jí byl sdělen, přestože byl pro ní už dávno zřejmý. Otec pil, doma se stupňovaly hádky a nebyla snaha z jeho strany situaci měnit- a proto byl rozvod nevyhnutelný. Před rozvodem se rodiče často hádali, ale byla zde snaha nezatahovat Petru do dění, nezměnilo se jejich chování k ní, rodiče o sobě nemluvili špatně za svými zády – „neočerňovali se“ a nesnažili se Petru přetáhnout na svojí stranu, což oceňuje.

Po rozvodu se prý atmosféra naprosto změnila – nepamatuje si, že by spolu rodiče někdy vycházeli tak dobře jako právě po rozvodu, trávili společně Vánoce, narozeniny a další významné dny, otec pomáhal občas v matčině domácnosti, byli spolu všichni v kontaktu, a když otec onemocněl rakovinou, Petra i matka se o něho staraly. Petra zůstala ve výhradní péči matky, ale styk s otcem nijak upravený nebyl – stýkali se dle libosti a časových možností. Rodiče stáli za sebou i po rozvodu – měli mezi sebou silné pouto, přestože to podle Petry nebyla láska v pravém slova smyslu. Soudu se neúčastnila. Celá záležitost od podání žádosti o rozvod po odstěhování trvala zhruba půl roku.

Rozvod jako takový bouřlivě nevnímá, zato svůj vztah k matce během rozvodu ano. Matka podala žádost z důvodu alkoholismu jejího muže – situace se na krátko uklidnila a matka chtěla žádost vzít zpátky. Do toho vstoupila Petra se svou nedůvěrou v to, že se její otec změní a jestli se rozvod „nedotáhne“ do konce, odstěhuje se. Dodává, že bere rozvod rodičů jako svojí vinu. Porozvodovou péči řešili všichni spolu – matka s otcem se Petry ptali na její přání, a ona se rozhodla pro matku – bydlení u otce viděla jako problematické. Otec se dle ní nedokázal postarat o rodinu, vychovávat a vydělávat dostatek peněz, na rozdíl od mámy, která po rakovině a následné léčbě musela nastoupit do práce kvůli malým částkám od otce, které by nepokryly ani základní potřeby.

O komunikaci v rodině říká, že matce se mohla vždy se vším svěřit, otci před rozvodem spíše ne. Dodává, že otec velmi často celé situace lituje a projevuje jim lásku a náklonnost.

Kdyby mohla něco změnit, za rozvodem by si stála jako tenkrát, ale změnila by chování matky (čekání na otce až se v noci vrátí, hádky, snaha situaci řešit bez zjevného zájmu otce).

Tereza (23 let)

Tereze se rodiče rozvedli, když jí bylo 13 let. Rodiče se dohodli, že důvod jí vysvětlí otec – dlouhodobá nevěra. Atmosféra před rozvodem byla zvláštní, přesto ne bouřlivá. Rodiče se snažili, aby na nich do poslední chvíle nebylo nic poznat. Po rozvodu se změnila k lepšímu. Tereze se ulevilo už kvůli vztahu s otcem – nebyl příliš dobrý.

Co se týče úpravy styku, tak byla Tereza ve výhradní péči matky, ale po domluvě, se s ní otec mohl kdykoliv vidět, trávit společný čas atd. Vzhledem k časové náročnosti jeho práce, spolu netrávili moc společného času, ale to ani před rozvodem. Tereze tato skutečnost nevadila, ale vidí jí jako možný důvod špatného vztahu mezi nimi. Celá záležitost proběhla rychle.

Jakmile jí otec vše řekl, ještě ten samý den se domluvili na rozvodu, sbalil věci a odešel z domácnosti. Vše probíhalo klidně, otec uznal svojí chybu a chápal matčino rozhodnutí. Ohledně styku s otcem a jeho častostí si rodiče vyslechli její názor a vzali ho v potaz. Po rozvodu rodičů se jí ulevilo, byla za něj ráda. Tento svůj názor ale rodičům nesdělila.

Po čase vnímá rozvod stále stejně pozitivně. Matka v manželství šťastná nebyla a ona s bratrem měli s otcem zvláštní vztah. „Neměli ho moc v lásce“. Teď, když žijí s matkou, jsou šťastnější. Dodává, že rozvod ne vždy představuje „tragédii“, a že kolikrát je to spíše „vysvobození“.

Veronika (21 let)

Veronice se rodiče rozvedli v jejích 14 ti letech. Důvod jí sdělila matka – už si s otcem nerozumí, jejich vztah je prázdný a už delší dobu jim to „neklape“. Veronika dodává, že se v té době nemohli na ničem dohodnout, hádali se a že matka měla už rok jiného přítele. Před rozvodem bylo v domácnosti dusno, otec se pak ze dne na den odstěhoval – to jí velmi mrzelo.

Otec se pak snažil Veronice vysvětlit, že už s nimi nemůže déle vydržet v domácnosti. Situaci chápala - komunikaci s matkou také viděla jako problematickou. Po rozvodu se situace změnila velmi rychle – po odchodu otce se k matce přistěhoval její přítel a otec (který bydlel poblíž) se našel přítelkyni, se kterou byl šťastný. Veronika byla ve výhradní

péči matky s tím, že otce naštěvovala bez úpravy styku – díky dobrým vztahům mezi rodiči (nerozešli se ve zlém, domluva u soudu proběhla bez problémů) a blízkosti bytu otce nebyla úprava nutná.

Nepamatuje si dobu celého procesu, ale rozvod jí mrzel, bylo jí to líto, přepadal jí smutek až do doby, než si promluvila s rodiči a ty jí nevysvětlili, jak se věci mají. Potom se uklidnila. Častost styku a úpravu obecně s ní nikdo neprobíral – důvod vidí ve vztahu rodičů a blízkosti otcova bydliště. U soudu nebyla. Těsně po rozvodu se s otcem vídali denně, poté, co si našel přítelkyni a odstěhoval se do jiného města už se nevídali tak často. To se stupňovalo a v současnosti se vídají cca 3x do roka. K rozvodu rodičů se neměla potřebu vyjádřit – viděla, že to dlouhodobě nefunguje.

Když se na rozvod podívá zpětně, stále si myslí, že to bylo dobré řešení. Teď v dospělosti si uvědomuje, jak vztahy, které nikam nevedou ničí člověka. Jediné čeho lituje je matčin nový přítel, ze kterého se stal alkoholik a který způsobil mnoho trápení, než opět zmizel z jejich života.

9.1. Interpretace rozhovorů a jejich souhrn

V následujícím odstavci znovu uvádím výzkumné otázky i s odpověďmi získanými v rozhovorech.

Jaký byl přístup k dětem v době rozvodu?

U Daniely to byly spíše starosti rodičů, jak celou situaci přijme. Potom, co si promluvili, byla zřetelně uvolněnější atmosféra. Rozvod proběhl bez komplikací a hádek.

Daře matka sdělila informace ohledně rozvodu ne příliš citlivým způsobem. Poté se zhroutila a Dara se o ní musela starat. Situace byla doma náročná. Jako opora zde byl otec.

Dominice důvod sdělila matka. Atmosféra byla před rozvodem napjatá a ona to špatně nesla. Na její potřeby se rodiče neptali, připadala si, že je nezajímá. Vzhledem k napjatým vztahům s matkou a přerušným vztahům s otcem utíkala na víkendy za babičkou.

Elišce byl důvod rozvodu řečen okrajově a až když byla starší. Atmosféra byla napjatá, přesto se matka snažila chovat racionálně a rozumně. Otec naopak komplikoval situaci. Matka se zajímala o její názor ohledně styku s ním.

Tereze důvod vysvětlil otec. Atmosféra před rozvodem byla zvláštní, ale ne bouřlivá – rodiče se snažili skrývat situaci do poslední chvíle. Potom se změnila k lepšímu. Vše probíhalo klidně. Rodiče vzali Terezin názor ohledně styku a vzali ho v potaz.

Karolíně řekl důvod rozvodu otec až rok po něm. Zpětně si uvědomuje zlepšení atmosféry po rozvodu. Samotný rozvod proběhl v klidu, stejně jako domluva rodičů.

Kateřině byl důvod rozvodu sdělen matkou až v její dospělosti. Atmosféru před rozvodem vnímá jako napjatou a nepříjemnou. Ani po něm se příliš nezměnila. Rozvod vnímá jako krátkou záležitost, nicméně bouřlivou. Nepamatuje si, že by se jí někdo ptal a to, v jaké péči chce být a na úpravu styku.

S Kristýnou si její matka promluvila o celé situaci, o tom jak by to vzala a jestli by jí vadilo, kdyby se rozvedla s jejím otcem. Před rozvodem doma bylo dusno a ticho, po něm byla situace mnohem horší. Její otec upadal do depresí.

Oba rodiče se s ní snažili domluvit a vyjít vstříc, kvůli jejímu věku. Snažila se komunikovat s oběma rodiči a probírat s nimi své myšlenky a byla jimi vyslechnuta, přesto uvádí, že komunikace s otcem byla všeobecně velmi náročná (starala se o něj, mělo to na ní negativní vliv).

Petře byl důvod sdělen, přestože byl pro ní už dávno zřejmý. Otec pil. Před rozvodem se rodiče často hádali, ale byla zde snaha nezatahovat Petru do dění, nezměnilo se jejich chování k ní, rodiče o sobě nemluvili špatně za svými zády – „neočerňovali se“ a nesnažili se Petru přetáhnout na svojí stranu. Po rozvodu se prý atmosféra naprosto změnila – nepamatuje si, že by spolu rodiče někdy vycházeli tak dobře.

Když otec onemocněl rakovinou, Petra i matka se o něho staraly. Rozvod jako takový bouřlivě nevnímá, ale vztah k matce během něj ano – podala žádost z důvodu alkoholismu jejího muže – situace se uklidnila a ona chtěla žádost vzít zpátky. Do toho vstoupila Petra s nedůvěrou v otce, a jestli matka rozvod „nedotáhne“ do konce, odstěhuje se. Porozvodovou péči řešili všichni spolu – matka s otcem se Petru ptali na její přání.

Důvod **Veronice** sdělila matka – už si s otcem nerozumí, jejich vztah je prázdný a „neklape“ jim to. Rodiče se hádali a před rozvodem bylo v domácnosti dusno. Přepadal jí smutek až do doby, než si promluvila s rodiči a ty jí nevysvětlili, jak se věci mají.

Potom se uklidnila. Častost styku a úpravu obecně s ní nikdo neprobíral – důvod vidí v kladném vztahu rodičů a v tom, že se nerozešli ve zlém a v blízkosti otcova bydliště.

Jak vidí respondentky rozvod zpětně

Reakce respondentek na rozvod:

- Rozhodnutí otce odejít respektovala, a kvůli němu i jeho novou partnerku
- Zpětně vidí rozvod jako nevyhnutelný
- Změnila by pouze způsob zjištění rodinných problémů
- uvítala by, kdyby se rodiče rozešli mnohem dříve
- Po čase vnímá rozvod stále stejně pozitivně
- Rozvod rodičů sice nesla špatně, ale zpětně vidí, že to bylo to nejlepší, co pro ně rodiče (matka) mohli udělat
- Je ráda za rozvod
- Říká, že teď po letech vidí situaci stejně – svojí matku by v rozhodnutí rozvést se podpořila
- Kdyby mohla něco změnit, za rozvodem by si stála jako tenkrát
- Když se na rozvod podívá zpětně, stále si myslí, že to bylo dobré řešení.

Souhrn

Když už by něco respondentky chtěly na celé záležitosti měnit, nebyl by to rozvod, ale způsob, jakým se o celé záležitosti dozvěděly nebo chování jednoho z rodičů. Rozvod jako takový neberou negativně, ale spíše pozitivně či tak, jak je. Můžeme tedy říci, že s rostoucí dobou po rozvodu se názory respondentek na rozvod nemění.

Jaké byly vztahy mezi rodiči a dítětem po rozvodu

Slovem „dobré“ zde nemyslím vyloženě pozitivní vztahy. Vzhledem k některým případům rozvodu, kdy jsou tyto vztahy mezi rodiči velmi vyhrocené a nepřátelské, zapojují do nich své děti a neberou v potaz jejich potřeby, jako například při manipulaci dítěte jedním z rodičů, či při přetahování aj. pokládám za „dobré vztahy“ ty, kde toto chování nenajdeme. A protože se v žádné z těchto případových studií takové chování nevyskytuje, používám právě tuto definici jejich vztahu, přestože se sám o sobě nejví jako vyloženě pozitivní.

Rodiče **Danieli** měli mezi sebou dobrý vztah a i rozvodový proces proběhl v klidu. Byla v péči matky. Daniela se s otcem vídala tak často, jak to oběma vyhovovalo, a na návštěvy se těšila (mimo určité období, kdy otec začal a následně přestal pít.). Dodnes je vítá. K oběma rodičům chová náklonnost.

Vztah **Dařiných** rodičů nelze nazvat jako přátelský, vztah Dary a otce však ano – časté schůzky, výlety. To trvalo do jeho smrti. Vztah Dary a její matky s rozvodem ochabl, díky matčinu chování (Dara byla v její péči).

Vztah **Dominičiny** rodičů se s rozvodem nezměnil – negativní, Dominika navštěvovala otce a na návštěvy se těšila, do doby, než se odstěhoval. Mezi ní a matkou nebyl pozitivní vztah, snažila se utéci od ní alespoň na víkendy k babičce. Byla v péči matky.

Rodiče **Elišky** spolu dokázali komunikovat (minimálně, při předání dítěte). Eliška až do svých 14 ti let navštěvovala otce podle společné domluvy (pátek + každý druhý víkend + neočekávané návštěvy) a na návštěvy se těšila. Poté se pohádali a od té doby spolu nepromluvili. Vztah Elišky a matky je dobrý, je i v její péči.

Rodiče **Terezy** byli schopni se domluvit na styku, návštěvy nebyly nijak omezené, ale mnoho času spolu netrávili, kvůli časové náročnosti práce otce (stejně jako před rozvodem). Tereza vidí tuto skutečnost jako důvod špatného vztahu mezi nimi. S matkou má stále dobrý vztah, je v její péči.

Mezi rodiči **Karolíny** byl i po rozvodu dobrý vztah, dokázali se domluvit a i po rozvodu otec hlídal dceru přes noc, když matka pracovala. Mezi Karolínou a otcem byl také dobrý vztah, ale po tom, co vyrostla a už nebylo hlídání potřeba, se odstěhoval. Ještě Několikrát ho navštívila, ale to nevydrželo a odcizili se. Vztah mezi Karolínou a její matkou zůstal dobrý. Je v její péči.

Mezi rodiči **Kateřiny** byl dobrý vztah. Poté, co matka odešla z domácnosti s ní Káťa trávila co nejvíce času mohla, ale poté se odstěhovala a časté návštěvy už nebyly možné. Matka jí velmi chyběla. Měla možnost odjet za ní, ale rozhodla se to neudělat. Zůstala s otcem, se kterým měla dobré vztahy.

Rodiče mezi sebou měli po rozvodu dobrý vztah, **Kristýna** byla v péči otce, ale i s ní se rodiče domluvili na střídání po týdnu. Kristýna se ale příliš obávala reakce otce na přesun k matce a proto k ní jezdila pouze na víkendy po několik let. Teď již s otcem nežije kvůli jeho chování vůči ní.

Vztah rodičů **Petry** se po rozvodu změnil k lepšímu – nepamatuje si, že by spolu někdy tak vycházeli. Trávili spolu svátky a další významné dny – měli mezi sebou silné pouto. Kontakt probíhal dle libosti. S oběma rodiči má dobré vztahy, přesto se rozhodla zůstat s matkou. Bydlení u otce viděla jako problematické.

Rodiče **Veroniky** se rozešli v dobrém. Byla ve výhradní péči matky, ale otce navštěvovala dle libosti a domluvy kdykoliv chtěla. S otcem se po rozvodu vídala denně, ale po jeho odstěhování častost klesala. Momentálně se vídají cca 3x do roka. S matkou má dobrý vztah.

Souhrn

U těchto případových studií můžeme vidět, že mezi dítětem a rodičem u třech případů převažovali dobré vztahy a častý styk do doby, než se rodič **odstěhoval**, což znamená i pokles návštěv a samozřejmé odcizení.

V jednom případě se schůzky přerušily kvůli smrti rodiče. V jedno hádka s rodičem a s tím i konec styku. Pouze ve 2 případech se dítě s rodičem stále často vídá (Daniela, Petra).

Jak se upravil styk dítěte a rodiče, který odešel z domácnosti

Ohledně péče jasně převažuje výhradní péče matky (u 8 z 10 respondentů). Z toho u osmi respondentů není nijak přesně vyřešen styk mezi dítětem a rodičem, který odešel

z domácnosti. Převažují neplánované návštěvy nebo styk podle dohody (podle pracovních možností, potřeb dítěte). Ani v jednom případě rodič nezakazuje styk s druhým rodičem, nedělá problémy ve vztahu mezi nerezidentním rodičem a dítětem nebo jinak nezasahuje. A to i v případě ne příliš kladného vztahu mezi rodiči.

V jednom případě je zde výhradní péče otce, kdy má dítě dle domluvy s rodiči bydlet u každého jeden týden a střídat se, ale díky psychickému stavu otce navštěvuje matku pouze o víkendu. Zde vidím jisté selhání ze strany matky - ochrana dítěte před negativním vlivem otce, kvůli kterému respondentka navštěvovala i psychologa by byla na místě.

Dalším případem je respondentka ve výhradní péči matky, která otce navštěvovala podle domluveného plánu o víkend každých 14 dní, kdy setkání ne vždy proběhla (rušena i na poslední chvíli). Někdy se interval prodloužil i na setkání jednou za měsíc. Poté se otec odstěhoval a návštěvy ustaly úplně. Respondentka začala kvůli rodinné situaci jezdit za babičkou kvůli problematickému vztahu s matkou. Z jejích další odpovědí je jasné, že zde selhala jak matka, tak otec.

Tyto dva zmíněné příklady mají společné to, že zde neprobíhaly spontánní návštěvy jako v ostatních případech, ale pravidla domluvená rodiči.

10. Kam se obrátit při rozvodu

Je mnoho míst, kam se při rozvodu obrátit. Počínaje od širší rodiny a jejich rad, specializovaných zařízení jako například rodinné a manželské poradny či telefonních linek, přes příručky, knížky či učebnice až po internet.

Do kontaktu se tímto způsobem lze dostat s velkým množstvím odborníků, kteří vědí, o čem mluví, přesto je podle mne velmi důležitou částí při každé komunikaci s dítětem o této tématice - přizpůsobit získané informace praxi, tzn. matka či otec znají své dítě tak, jak jen rodiče mohou – a proto k němu přistupují tak aby dítě co nejméně zranili. Otázkou je – co rodiče považují za „zraňování“ (např.: nesdělení dítěti o důležité rodinné události za maskou „ochrany“ dítěte nemusí být pro něj vždy nejlepším řešením.)

Děti také samy často vytuší, že se něco děje – a držení je v nejistotě také nepovažují za vhodné řešení. Mnoho knížek s touto tematikou a jejich tituly lze nalézt v literatuře na konci této práce. Další zdroje, kam se obrátit, jsem našla na internetu na stránce mysletenadeti.cz kde je např.:

Telefonické linky

- Linka právní pomoci Nadace naše dítě: 777 800 002
- Rodičovská linka: 840 111 234 a 606 021 021
- Linka důvěry: 241 484 149 nebo mobil 777 715 215
- Modrá linka pro dospělé: 549 241 01 nebo mobil 608 902 410

A pak dále seznam organizací, které mohou být nápomocny, stručný obsah jejich činnosti a jakým způsobem je kontaktovat.

Organizace

- Cochemský spolek – spolek, s cílem zavedení Cochemské praxe do legislativního procesu v oblasti rodinného práva. Do manželského sporu se zapojují, advokáti, odbor péče o děti, odborné poradny a v některých případech i soudem povolání znalci. Účelem je společně, dynamicky situaci řešili a pomohli rodiče dovést k oboustranně akceptované dohodě.
- Umpod - Ústav pro mezinárodně právní ochranu dětí – předmět činnosti: vymáhání výživného ze zahraničí a do zahraničí, při řešení případů
- Asociace mediátorů České republiky – sdružení profesionálních mediátorů podporující myšlenku mimosoudního způsobu řešení konfliktů

- Dům tří přání – pomoc rodině s ohledem na zájmy dítěte, vytvořit dětem bezpečné prostředí, a aby se děti po návratu domů cítily ve své původní rodině lépe než zde.
 1. podpora rodiny řešící vztahové konflikty, pomoc členům rodiny ve zlepšení komunikace, pomoc s výchovou
 2. poskytnutí odborné konzultace, poradenství celé rodině a jejím členům podle jejich situace a potřeb
 3. socioterapeutická podpora s využitím technik mediace a terapie na základě individuálního plánu
 4. asistované setkávání dítěte s rodičem pro rodiny, kde v důsledku konfliktu může dojít k odcizení rodiče s dítětem
- úzká spolupráce s dalšími odborníky a institucemi, iniciujeme konání případových konferencí.
- Centrum slušného rozvodu-poskytnutí informací o nesporném rozvodu
- Dětské krizové centrum- komplexní psychosociální pomoc dětem, dospívajícím a rodinám

Webové stránky

- WWW.SANCEDETEM.CZ – pro rodiny s dětmi, které potřebují poradit či zorientovat v problémové situaci
- OSPOD.CZ – odbor sociálně právní ochrany dětí
- WWW.RODINAUSOUDU.CZ- seznámení se základními pojmy, které přináší rodinné právo, jako např. rozvod manželství, svěření dítěte do výchovy jednomu z rodičů atd.⁴⁶

⁴⁶ Myslete na děti, Nadace Naše dítě/ <https://www.mysletenadeti.cz/donate>, 2016

11. Diskuze

Při porovnání textu s literaturou lze potvrdit shodu i s mým výzkumem, že z větší části jsou děti po rozvodu ve výhradní péči matky. Limity mé práce spočívají v zaměření teoretické části hlavně na negativní vlivy na dítě po rozvodu, přestože v praktické části v případových studiích sepsaných z rozhovorů nakonec vyplývá, že rozvody probíhaly klidně ve smyslu absencí sporů o dítě a sporů mezi rodiči.

Další limity vidím v počtu respondentů a v úzce zaměřené věkové kategorii, kdy v jiné mohly vyjít rozdílné výsledky. Stejně tak jako ve věku dětí – záměrem bylo soustředit se na jednu věkovou kategorii, přestože je jasné, že zde budou rozdíly mezi přístupem ke 12 ti letým a 15 ti letým. Přesto se v některých směrech shodují. Rozhovory, které proběhly, se týkaly velmi citlivého tématu pro mnohé respondentky, proto jako další limit uvádím možnou neúplnost všech informací, které mi byly poskytnuty z důvodu nejistoty sdílet citlivé údaje s cizím člověkem, či záměrnou úpravu informací z různých důvodů, které by respondentka měla. Fakt, že cílová skupina je od rozvodu rodičů již vzdálena několik let také může poskytnuté informace zkreslit z důvodu věku. Dalším limitem práce je, že jsou zde dotazovány pouze ženy.

Jeden z dalších velkých limitů je, že každá rodina a dítě prožívá rozvod rozdílně, proto jsou odpovědi subjektivní a zobecňovat je a nelze je pokládat za pravidlo. Také se v rozhovoru mohla objevit otázka, jaké jsou vztahy rodičů a dětí v současnosti.

Závěr

V závěru práce se pokusím shrnout výsledky mého výzkumu. Ještě jednou zde zopakují výzkumné otázky a ke každé z nich se pokusím shrnout získaná data.

Jaký byl přístup k dětem v době rozvodu? Ani v jednom případě se dítě nedostalo k soudu, u 8 z 10 případů nebyl styk pevně upraven – vše byly nesporné rozvody, při kterých neprobíhalo „přetahování“ dítěte na svoji stranu a rozvod probíhal bez větších komplikací. Atmosféru před rozvodem respondentky vidí v osmi případech jako dusnou či neklidnou, ve dvou normální a klidnou. Ve čtyřech případech se atmosféra po rozvodu nezměnila, či změnila k horšímu, v šesti k lepšímu. V pěti případech se respondentky nechtěly vyjádřit k situaci či možnostem styku – převážně z důvodu kladných vztahů mezi rodiči a styku bez úpravy – jak samy uvedly. Ve čtyřech případech se vyjádřily a jejich názor byl brán v potaz a v jednom se respondentka chtěla vyjádřit, ale neudělala to, dle ní - z důvodu nezájmu rodičů. Z toho můžeme usoudit, že s „překročením“ rozvodového období se atmosféra spíše zlepšuje.

Jak vidí dítě rozvod zpětně? Přestože rozvod v dnešní době již není ničím neobvyklým, stále na něj společnost nahlíží jako na velmi negativní událost zasahující jak nukleární tak rozšířenou rodinu. Probírání a připomínání rozvodu rodiči a rodinou samozřejmě bývá bolestivé a citlivé, v některých rodinách stále tabu. Zejména jsou-li v rodině děti - ačkoliv právě s dětmi by měl být rozvod rodičů řešen a probírán z důvodu jejich nejistoty a stresu (respondentky ve většině případů tušily, že se něco děje). A ačkoliv je rozvod z mého úhlu pohledu v jistých směrech pozitivní událostí, stále se jedná o patologický jev ve společnosti a rodině. Avšak pro dítě se může jednat o menší ze dvou zel. Z rozhovorů vyplývá, že je rozvod lepší než neustálé hádky nebo naopak ticho v domácnosti. Většina (přesněji osm z deseti respondentek) uvedla, že se jim po rozvodu velmi ulevilo, co se týče rodinné atmosféry a v (této) době jejich dospělosti ho vidí nadále kladně. Můžeme tedy říci, že se zvětšujícím se časovým odstupem se nemění názor respondentek na rozvod a že přístup k němu je převážně kladný.

Jaké byly vztahy mezi rodiči a dítětem po rozvodu. Touto otázkou je myšleno, jak dítě vnímá svůj vztah k druhé rodiči – v případech, kdy se rodič odstěhoval, či se pohádali, je myšlena doba před touto změnou stavu. U těch, kde k této změně nedošlo samozřejmě také. Častost styku je uvedena v posledním odstavci.

V šesti případech z deseti měly respondentky kladný vztah s **oběma** rodiči (Daniela, Petra, Karolína, Kateřina, Veronika, Eliška). Z toho se pouze ve dvou případech

respondentky s rodiči stále vídají, ostatní vztahy se minimalizovaly nebo zanikly. **Daniela** se stále snaží oba vídat co nejčastěji a stejně tak **Petra**.

Eliška již od 14 ti let nekomunikuje s otcem z důvodu hádky – před hádkou probíhaly návštěvy a komunikace bez omezení, s matkou má dobrý vztah. **Karolína** měla s otcem kladný vztah, časem se přestali vídat kvůli jeho problémům s bytem a následným odstěhováním, s matkou měla dobrý vztah. **Kateřina** měla dobrý vztah s otcem a i s matkou do matčina odstěhování. **Dara** se odcizila s matkou, s otcem se vídala do jeho smrti. **Dominika** nejdříve navštěvovala otce 1x za 14 dní, někdy i za měsíc, návštěvy úplně ustaly po jeho odstěhování. Vztahy s matkou jsou také problematické. **Tereza** měla již před rozvodem problematické vztahy s otcem, vídali se dle vzájemných možností, ale nebyl zde čas a chuť ze strany Terezy. S matkou má dobré vztahy. **Kristýna** měla dobré vztahy s matkou, avšak s otcem kvůli nemoci trávila celý týden, přestože to na ní mělo negativní dopad. Po třech letech bydlení se odstěhovala. **Veronika** měla dobrá vztahy s oběma do odstěhování. S otcem se vídají velmi zřídka.

Odstěhování a tím přerušení vztahů s jedním rodičem je zde ve **čtyřech případech**.

V jednom případě zde vztah přerušila **hádky** a v jednom případě **smrt**. Po jednom je tu také **problematický vztah již před rozvodem**, po rozvodu se tato situace nezměnila. V druhém případě je to komplikovaný vztah Kristýny a jejího otce, kdy jí tento vztah po třech letech způsobil psychické problémy a **musela od něj odejít**. Tyto kategorie nic nespojuje.

Ještě je důležité zmínit, že **v jednom** případě se (Dominika) zkomplikoval nejen vztah s rodičem, který odešel z domácnosti, ale i vztah s pečujícím rodičem. **A v druhém** (Dara) se dítě odcizilo pečující matce a mělo dobrý vztah s rodičem, který odešel z domácnosti, který poté zemřel na rakovinu. Ve všech ostatních případech zde fungoval alespoň jeden rodič.

Jak se upravit styk dítěte a rodiče, který odešel z domácnosti.

U osmi z deseti případů, které zde uvádím, se respondentky vídaly s rodičem, který odešel z domácnosti dle potřeby a vzájemných časových možností. **U zbývajících dvou** byl **styk 1x za dva týdny** (avšak občas se uskutečňoval i 1x za měsíc-Dominika) a po vzájemné domluvě **střídání každý týden** (avšak Kristýna vídala matku jen o víkendy kvůli strachu z reakce otce na její odchod k ní).

Ve čtyřech z těchto osmi případů byl tento nijak neupravený styk narušen odstěhováním druhého rodiče, což se promítlo v jeho častosti. V jednom případě rodič zemřel. Ve dvou případech se rodič s dítětem stále často vídá a v jednom styk skončil hádkou mezi rodičem a dítětem.

Zajímavosti

V tomto souhrnu chci poukázat i na další zjištěné věci, které se netýkají výzkumných otázek, přesto myslím, že je vhodné je prezentovat:

- 5x byla důvodem rozvodu nevěra, (nerozlišuji nevěru otce či matky)
- 3x bylo důvodem odcizeních a ochladnutí vztahu mezi rodiči
- 1x byly důvodem dluhy otce a 1x to byla závislost na alkoholu
- 8x se dítě dostalo do péče matky
- 2x do péče otce (v obou případech to byla matka, kdo odešel ze společné domácnosti)
- 2x chtělo dítě zůstat u rodiče pouze z důvodu jeho nemoci a snaze mu pomoci, přestože vztah k němu ochladl
- 10x se jednalo o nesporný rozvod

V otázce, zdali nechtějí respondentky ještě něco dodat, se objevují odpovědi jako například pečlivý výběr partnera, strach z opuštění, blok vůči druhému pohlaví a neschopnost si někoho připustit „k tělu“, „posílnění“ při cestě životem a uvědomění si toho, že vztahy, které nikam nevedou akorát ničí člověka. Jedna z respondentek uvádí, že ne vždy je rozvod „rodinnou tragédií“ a že je za něj velmi vděčná.

Mezi další odpovědi patří „to nejlepší, co pro mne rodiče mohli udělat“, posílení vztahu s rodičem, který odešel z domácnosti „byly jsme si vzácnější“. Jedna z respondentek uvedla, že je důležité, aby rodiče nepřenášeli své problémy na děti, jako to bylo u ní a u jejího otce, kvůli kterému má stále psychické problémy.

Také se v některých případech může stát, že dítě vidí více než rodič – respondentka uvedla, že „rozvod zavinila ona“ výhrůzkami matce, že se odstěhuje, pokud stáhne žádost o rozvod vůči otci, který měl v té době vážné problémy a alkoholem.

Seznam použité literatury

ČERNÁ P. „Rozvod, otcové a děti (Diplomová práce) Spravedlnost dětem - sdružení pro ochranu práv dětí, rodičů a prarodičů, www.iustin.cz [online]. © 2000, cit. 2000. Dostupné z: <http://www.iustin.cz/art.asp?art=38>

ČERNÁ, P. Rozvod, otcové a děti: Praha: Eurolex Bohemia, s.r.o., 2001. 114 s. ISBN 80-86432-10-6

DUNOVSKÝ, J. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. Praha: Grada, 1995. ISBN 80-7169-192-5.

ERIKSON, E. H. Životní cyklus rozšířený a dokončený. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 128 s. ISBN 80-7106-291-x

FISCHER, S. a J. ŠKODA. Sociální patologie: závažné sociálně patologické jevy, příčiny, prevence, možnosti řešení. 2., rozš. a aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2014. Psyché (Grada). ISBN 9788024750460.

FRANCOVÁ, M. a J. DVOŘÁKOVÁ ZÁVODSKÁ. Rozvody, rozchody a zánik partnerství. 3. vyd. Praha: Wolters Kluwer, 2014. Právní rukověť (Wolters Kluwer ČR). ISBN 9788074785009.

HRUŠÁKOVÁ, M. Rodinné právo v aplikační praxi: Rozvod, děti, výživné. Praha: C. H. Beck, 2000. 41 s. ISBN 80-7179-293-4

JANÁČKOVÁ L., J. PAVLÁT, Syndrom odcizeného rodiče a porozvodová adaptace, Česká a slovenská Psychiatrie 2007;103(3), str.131 -135, ISSN 1212-0383

KNETLOVÁ, Z. Čí je to hra?: zapojování dětí do rozhodovacích procesů jako promyšlená strategie při práci s rodinou ve sporech o dítě. České Budějovice: Krizové centrum pro děti a rodinu, 2017. ISBN 9788090485464.

MATĚJČEK, Z. a Z. DYTRYCH. Krizové situace v rodině očima dítěte. Praha: Grada, 2002. Pro rodiče. ISBN 80-247-0332-7.

MATOUŠEK, O. Děti a rodiče v rozvodu: manuál pro zúčastněné profesionály a rodiny. Praha: Portál, 2015. ISBN 9788026209683.

MATOUŠEK, O.. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3., rozš. a přeprac. vyd. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Studijní texty (Sociologické nakladatelství). ISBN 80-86429-19-9.

Myslete na děti, Nadace Naše dítě, www.mysletenadeti.cz [online]. © 2016. Dostupné z: <https://www.mysletenadeti.cz/donate>

NOVÁK, T. *Střídavá péče o dítě: zájem dítěte především*. Praha: Portál, 2013. ISBN 9788026203421.

NOVÁK, T.. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. ISBN 9788024741109.

Občanský zákoník 89/2012 Sb. ve znění pozdějších předpisů

O'MARA, P. a J. MCCONNELL. *Přirozený rodinný život*. Praha: Malvern, 2013. Adam a Eva. ISBN 9788087580530.

PAVLÁT J., D. JANOTOVÁ, *Syndrom zavrženého rodiče, Česká a slovenská Psychiatrie 2006;102(1) str.7 -12, ISSN 1212-0383*

PIAGET, J. *Psychologie inteligence*. 2. vyd. Praha : Portál, 1999. 168 s. ISBN 80-7178-309-9

SDRUŽENÍ LINKA BEZPEČÍ DĚTI A JEJICH PROBLÉMY: SBORNÍK STUDIÍ. Praha: Sdružení Linka bezpečí, 2005-^^^^. ISBN 8023944827.

STOŽICKÝ, F., J. SÝKORA, Prague : Charles University in Prague, Karolinum Press. 2016, str. 43-46, ISBN 978-80-246-3016-8

ŠIMÍČKOVÁ ČÍŠKOVÁ, J. a kol. *Přehled vývojové psychologie*. 2. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, 2005. 176 s. ISBN 80-244-0629-2

VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese / Marie Vágnerová*. Vyd. 3., rozš. a přeprac. Praha: Portál, 2004. ISBN 80-7178-802-3.

Seznam příloh

Přepsaný rozhovor se slečnou Danielou.

- 1) Kolik Ti bylo, když se rodiče rozvedli?

Bylo mi dvanáct let.

- 2) Byl Ti sdělen důvod rozvodu?

Nevím, jak to mají ostatní děti, ale já jsem už tehdy důvod tušila a ujistila jsem se tím lezením do soukromí (mobilu) mým rodičům. Takže neumím moc dobře odpovědět. Samozřejmě mi potom oba společně řekli, jak se co má. Ale první impuls byl z mé strany.

- 3) Kým a za jakých okolností ti byl sdělen?

Tušila jsem, že je ve vztahu mých rodičů někdo třetí. Ze strany mamky. Tak jsem jí hodně lezla do mobilu a sledovala, co se dalo. Jednou jsem zase šmejdila v smskách a nečekala jsem už, že něco najdu. Protože jsem to dělala často a nic nenacházela. Ale najednou jsem tam viděla smsku, ve které stálo něco v tom smyslu: Chápu, že je to těžký. Ale kdyby ses rozmyslela, budu čekat. V tu chvíli by se ve mně krve nedořezal. Nevěděla jsem absolutně co mám dělat, první co mě napadlo, bylo, že dám mamce telefon do ruky a zamknu se v pokojíčku. Tak jsem šla do pokoje a cestou narazila na mamku, stále jsem držela její telefon, jen jsem jí ho podala a utíkala do pokoje, kde jsem se stihla zamknout. Odmítala jsem odemknout a hodně jsem na ní řvala, že jsem to věděla a už nevím, co všechno. Tak jsme si povídaly přes dveře, dokud nepřišel táta z práce. Tomu jsem odemkla, protože jsem v mamce viděla tu „zlou“, co mu ublížila. No a potom mi to oba rozumně vysvětlili. Bylo toho samozřejmě víc, ten vztah nefungoval už dlouhou dobu. Pak přišla ještě domů ségra, tak jsme si o tom promluvili úplně všichni společně.

- 4) Pamatuješ si, jaká byla atmosféra před rozvodem?

Rodiče se snažili, aby to pro nás bylo co nejsnazší. Ve finále si myslím, že od té doby, co nám o rozvodu řekli, jim oběma spadl kámen ze srdce a atmosféra

byla dobrá. Chovali se k sobě jako kamarádi, byla i častokrát sranda. Rozvod proběhl bez komplikací a hádek.

- 5) Změnila se atmosféra nějak po něm? (v dlouhodobějším měřítku)

Táta se po rozvodu odstěhoval a my po pár měsících taky, takže nevím, jak by to mezi nimi bylo, kdyby bydleli spolu. Ale abych pravdu řekla, období po rozvodu si nepamatuju. Nevím proč.

- 6) V jaké péči jsi byla? (Střídavá péče, výhradní péče jednoho z rodičů, společná péče či péče jiné osoby.)

Zůstaly jsme se ségrou v péči mamky a za tátou chodily na návštěvu. Rodiče mají mezi sebou dodnes dobrý vztah, takže nikdo nedělal problém.

- 7) Jak dlouho cca proces rozvodu trval?

Tohle si vůbec nepamatuju, protože rodiče o tomhle nemluvili. Jen jsem postřehla, že jednou jeli k soudu. Ale myslím si, že to probíhalo hladce. Asi i díky tomu, že oba souhlasili a domluvili se na péči matky. My jsme se ségrou nemusely vůbec nic. Žádné soudy, nic.

- 8) Jak jsi vnímala rozvod svých rodičů? Byl dle Tebe „poklidný“ či „bouřlivý“? Rozhodně poklidný. Těžké to bylo před rozvodem.

- 9) Ptal se Tě rodič/soud/pracovník OSPODu/někdo jiný - na tvůj názor ohledně častosti styku (a styku obecně) s rodičem, který odešel z domácnosti? Ani ne. Protože táta je přes týden pracovně často pryč, vrací se jen na noc, tak jsme k němu chodily o víkendu. Bylo to nejspíš proto, že vše bylo o dohodě a žádný z rodičů nedělal problémy. Nic jiného mě nenapadá.

10) Jak často probíhal styk s rodičem, který odešel z domácnosti?

Jednou týdně, občas jednou za dva týdny, když táta nemohl. Nebo my. Přecijen propukla puberta. Sestra je o 5 let starší, takže jí v době rozvodu bylo 17, takže jsme lítaly po venku.

Těšila ses?

Ze začátku ano, jenže pak si táta našel přítelkyni, která byla sice v pohodě a hodná. Ale táta byl pořád zamilovaný do mamky, takže to často řešil alkoholem. Díky jeho práci (jezdí každý den) tomu nepropadl, to přiznal i on sám. Já už od malička byla alergická na to, že když si dal pivo, choval se hned jak připitomělej. Prostě na něm bylo poznat už jen jedno pivo. Takže někdy jsem tam nechodila moc ráda, a když nešla ségra, nešla jsem ani já.

Nastala časem nějaká změna?

Díkybohu se táta (nevím jak) vzpamatoval, ukončil ten vztah bez budoucnosti a našel si svůj byt. Dneska má novou přítelkyni, svůj byt, už nepivkuje a my tam chodíme moc rády. Už máme každá svůj život, práci, koníčky, přitele, školu, takže jsem ráda, když se to jednou týdně povede, ale snažíme se to dodržovat.

11) Měl/a jsi potřebu se k rozvodu rodičů vyjádřit?

Tohle si vůbec nepamatuju...

Myslíš, že by Tě někdo vyslechl?

Rozhodně mám skvělou rodinu, takže třeba určitě babička by mě vyslechla. Mám v životě na lidi štěstí. Určitě by mě někdo vyslechl.

12) Věk mezi 11-15 rokem je pro dítě složitý a prochází v něm mnoha změnami – máš teď jiný názor na rozvod svých rodičů, než jsi měl/a v této době?

Jasně že teď to vidím jinak a udělala bych to jinak. Kdybych měla pochybnosti, hned bych to mamce řekla a nelezla jí do mobilu. Ale tolik rozumu jsem bohužel neměla.

Řekla jsi to mamce?

Zatím neřekla.

13) Je něco, co bys chtěla dodat?

Jen takovou blbinku. Později na gymplu jsme měli na ZSV učitele, který byl silně věřící a samozřejmě proti rozvodům. Já už jsem si myslela že jsem z rozvodu dávno venku. On často říkal, že každé dítě rozvod rodičů silně poznamená. Už mi to lezlo na nervy, protože jsem si v té době poznamenána nepřišla. No, jenže léta šla dál a musím přiznat, že měl možná pravdu. Nebyla jsem s tím nikde u terapeuta nebo psychologa, aby mi to potvrdil. Ale v mých vlastních vztazích jsem byla až přehnaně úzkostlivá, že mě opustí. Taky než jsem se s někým dala dohromady, trvalo to a rozhodně jsem nebrala každého, kdo se namanul. I když, teď nad tím tak přemýšlím, možná mě strach z rozchodu/rozvodu přinutil vybírat si pečlivě svého přítele. Což беру jako plus. Ale když jsem už s někým byla, vždycky to skončilo špatně a já ubrečená. Teď mám svůj první vážný vztah a co jsem si prožila za úzkosti, to ani není možné. Prostě jsem pořád viděla tu hrozbu opuštění. Nemám ani moc vysoké sebevědomí, takže neříkám, že je to rozvodem rodičů. Jen mě to tak napadlo jako taková zajímavost. Naštěstí je přítel naprosto perfektní, takže se mu můžu kdykoli s čímkoli svěřit. Ale myslím si, že je to všechno o lidech. O tom, jak se svojí myslí pracují. Já se snažím být co nejvíc v pohodě a rozhodně nemůžu všechno svádět na rozvod.

Přepsaný rozhovor se slečnou Eliškou

- 1) Kolik Ti bylo, když se rodiče rozvedli?

Bylo mi mezi deseti a jedenácti lety.

- 2) Byl Ti sdělen důvod rozvodu?

Důvod mi byl sdělen až v pozdějším věku jen okrajově, sama jsem ho pořádně pochopila až když jsem měla více rozumu, kdy jsem pochopila, jaký jeden z rodičů skutečně je.

- 3) Jestliže ano – kým, kdy a za jakých okolností?

Mamkou, asi v mých 13 letech, když se mi vyhrocovala puberta a já chtěla být radši u otce, protože se samozřejmě k nám choval jinak, když jsme u něj bývaly jen na víkend.

- 4) Pamatuješ si, jaká byla atmosféra před rozvodem?

Před rozvodem bylo doma strašně dlouho dusno a trvalo to asi rok. Rodiče spolu vůbec nemluvili, mamka vařila jen pro nás, spala s námi v pokojíčku. Kdyby se spolu alespoň hádali, přišlo by mi to lepší.

- 5) Změnila se atmosféra nějak po něm? (v dlouhodobějším měřítku)

Rodiče spolu komunikovali jen minimálně a to při našem předávání.

- 6) V jaké péči jsi byla? (Střídavá péče, výhradní péče jednoho z rodičů, společná péče či péče jiné osoby).

Ve výhradní péči mamky, každý pátek a každý druhý víkend jsme byli u otce, do mých 14 let. Ve 14 letech jsme spolu styk přerušili. Od té doby uběhlo 10 let a vídám ho jen na velkých rodinných oslavách a ani se nezdravíme.

7) Jak dlouho cca proces rozvodu trval?

Nepamatuji si přesně, jak jsem říkala, doma bylo dusno dlouhou dobu. Samotný proces mi přišel kratší než období dusna před rozvodem.

8) Jak jsi vnímala rozvod svých rodičů? Byl dle Tebe „poklidný“ či „bouřlivý“?

Nepřijde mi, že by byl nějak bouřlivý. Mamka ho řešila rozumně, realisticky, otcovo ego rozvod asi snášelo hůř, pamatuji si, že měl připomínky snad ke každému návrhu a bylo mi to nepříjemné. Třeba rozdělení majetku, poznámka u nábytku v našem dětském pokoji, že je to ale jeho majetek, který měl již před svatbou, podotýkám, že mu zůstal byt s většinou vybavení a my musely pryč.

9) Ptal se Tě rodič/soud/pracovník OSPODu/někdo jiný - na tvůj názor ohledně častosti styku (a styku obecně) s rodičem, který odešel z domácnosti?

U soudu jsme se sestrou nebyly, myslím, že se nás mamka ptala, zda by nám tyto návštěvy stačily, ale s jistotou to říct nemohu. Nicméně otec od nás bydlel kousek, asi deset minut pěšky a nebyl problém se vídat i mimo určenou dobu.

10) Jak často probíhal styk s rodičem, který odešel z domácnosti?

První dva roky víceméně pravidelně (každý pátek a každý druhý víkend). Občas se stalo, že se víkendy prohodily, když třeba otec „musel“ odjet.

Těšila ses?

Vcelku ano, protože najednou se k nám otec choval lépe, nemusel s námi řešit každodenní starosti jako učení a podobně a asi i jako mnoho jiných rodičů se snažil vypadat lepší než ten druhý rodič.

Nastala časem nějaká změna?

V mých 14 letech jsme slavili narozeniny od babičky, kde jsem asi poprvé viděla jaký otec doopravdy je, nějak jsme se nepohodli a od té doby už nás nijak nekontaktoval, nenárokoval si naše návštěvy a tak. Nebavíme se spolu doteď.

11) Měla jsi potřebu se k rozvodu rodičů vyjádřit?

Ani moc ne, nepříjde mi, že bychom po rozvodu se sestrou nějak strádaly. Samozřejmě jako každé dítě nás mrzelo, že naši rodiče spolu nebudou, ale než tichá domácnost bylo toto lepší, i jsem se někdy na samotné bydlení s mamkou těšila, jak budeme jako holky držet při sobě.

12) Věk mezi 11-15 rokem je pro dítě složitý a prochází v něm mnoha změnami – máš teď jiný názor na rozvod svých rodičů, než jsi měla v této době?

Mám teď úplně jiný názor, dokonce si myslím, že se měli rozejít dříve, vím, že mamka nad tím uvažovala od doby, co jsem byla batole.

Udělala bys něco jinak?

Taky bych se znova asi jako dítě tolik nezastávala otce.

Řekla jsi to mamce?

Nene, neřekla.

13) Je něco, co bys chtěl/a dodat?

Už mě nic nenapadá, jsem ráda, že jsem pomohla.